

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Кафедра педагогіки і психології

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи бакалавра

на тему: **Наявність сучасної угорської дитячої літератури**
в програмі початкової освіти

Виконала: студентка IV-го курсу,
напряму підготовки (спеціальності)
0101 Педагогічна освіта
6.010102 Початкова освіта Балог Л.
Вейг В.А.

Керівник:
Рецензент:

Берегово – 2016 р.

**Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Pedagógia és Pszichológia Tanszék

Végh Valéria

A kortárs magyar gyermekirodalom jelenléte az alsó tagozatos
irodalomoktatásban

Szakdolgozat

Témavezető:
Balog Lívía

Recenzens:

Beregszász – 2016

Зміст:

Вступ

I.

- 1.1. Мета та завдання 6
1.2. Огляд використаної літератури 7

II.

- 1.1. Історія дитячої літератури 8
1.2. Сучасні письменники та їхні твори 27
1.3. Вплив сучасних творів на душу дітей 35

Дослідження підручників для початкових класів на Закарпатті 39

Наявність сучасної лірики в програми початкової освіти 41

Резюме 47

Список використаної літератури 49

TARTALOM:

Bevezetés

I.

1.1. Célok, feladatok 6

1.2. A szakirodalom áttekintése 7

II.

1.1.A magyar gyermekirodalom története 8

1.2.Kortárs írók és műveik 27

1.3.A kortárs művek gyermeki lélekre gyakorolt hatása 35

A kárpátaljai alsó tagozatos tankönyvek vizsgálata 39

A kortárslíra megjelenése a tananyagban 41

Összefoglalás 45

Ukrán nyelvű összefoglalás 47

Felhasznált irodalom jegyzéke 49

Bevezetés

Amikor azt a témát kaptam, hogy kortárs gyermekirodalom oktatása az alsó tagozatos nevelésben elsősre nem igazán fogott meg, így beleolvastam néhány kezem ügyébe akadó kortárs műbe. Rögtön az tükröződött vissza nekem, hogy ezek a versek, mesék pontosan a mai gyerekeknek íródtak. A szövegük sokkal érthetőbb, érdekesebb.

Napjainkban, amikor az alsós gyerekek is egyre többet tévéznek, számítógépeznek (viszont nagyon keveset olvasnak), tanárként feladatomnak érzem, hogy motiváljam őket az olvasásra. Ehhez válogathatok a kortárs gyermekírók művei közül.

Sajnos a tankönyvekben nagyon kevés található meg. Mégis amikor látom, ahogyan a gyerek megtanulja Weinrauch Katalin versét egy-egy szavalóversenyre, vagy találok egy új mesét, melyet annyira érdekesnek talál, hogy pillanatok alatt kívülről fújja a történetet, akkor úgy érzem, fontos, hogy az oktatási folyamat része legyen, még ha néha nem is a legkönnyebben elérhető.

Továbbá egyetértek azzal is, hogy egy tanárnak mindig tanulnia kell, fejlesztenie magát, otthon lenni a legújabb témákban, melyek hasznosak lehetnek a gyerekek tanításában és nevelésében.

Szerintem nagyon lényeges a tartalom, hogy a gyerek szívesen olvasson. Nehéz megmondani, ki mit tart kedves, szép, megható, vidám vagy épp hasznos tartalomnak, az ízlés egészen egyéni dolog. De nem figyelni rá, nagy hiba. Akár látszik, akár nem, a gyerek komolyan veszi, amit olvas, ugyanakkor a humort is érti, nem téveszti össze a valósággal azt, ami mese, de nem szereti, ha a mese csak nevelni akarja. A jó irodalom nem neveli a gyereket, hanem átélhető érzelmi élményben részesíti. Ez a legfontosabb.

1.3. Célok, feladatok

A gyermekirodalom része a gyermekkultúrának, a gyermeklélektannal, a gyermekpedagógiával, a gyermekfilozófiával együtt hozzájárul valamelyik történelmi korszak gyermekképének a kialakításához. Esztétikai értékeket közvetít, véleményt fogalmaz meg a világról, információkat közvetít a társadalmak világképéről. A gyermekirodalom segítségével fejlődik a gyermek nemzeti identitása. Miközben olvas a gyerek, anyanyelvét is tanulja, szókincsét is bővíti.

„A gyermekirodalom művészi és nevelő hatása elválaszthatatlan, akárcsak a szépirodalomé. Az alsó tagozatos gyermekek nagyon fogékonyak az irodalmi élmények befogadására, s így a gyermekirodalom esztétikai nevelésünk elengedhetetlen része. A mesék hősei és cselekménye, a versek ritmusa és hangulata, érzelmi hatást vált ki. A gyermekirodalmi művek pozitív szemlélete bizakodóvá, derűssé teszi a kisiskolásokat. Vonzóvá válnak előtte az emberség jegyei, kialakul benne az embertelen elutasítása. A mesék megéreztetik a gyermekkel a közösség erejét, s ezáltal válik a gyermekirodalom az erkölcsi nevelés egyik fontos tényezőjévé.”^(5:43)

A kisiskolás gyermek a mese és a versolvasásba merülve magába szívja az irodalmi alkotás nyelvét is. A művészi pontossággal formált mondatok, a szó erejével életre keltett képek, az állandó fordulatok, szókapcsolatok bővíthetik a gyermek szókincsét, kifejezőkészségét, nyelvtanilag helyes beszédét.

A művészi gyermekirodalmi alkotások a kisiskolás gyermek személyiségformálásának sajátos eszközei. A mű motivációja érzelmi hatásával gondolkodásra készíti és sokoldalúan gazdagítja lelki világát.

Célom alsós tanárként nemcsak verseket tanítani a tanulókkal, s nemcsak áttanulmányozni a meséket és a kötelező irodalmat, hanem nevelésre használni a gyermekirodalom elemeit. Munkámban szeretném bemutatni a kortárs magyar gyermekirodalom jelenlétét az alsó tagozatos irodalom oktatásában. Feladatomban érzem az új ismeretek áttekintését, a modern irodalom tanulmányozását. Fontosnak tartom a tanulók olvasóvá nevelését nemcsak a tanórákon, hanem azon kívül is. Ehhez van szükségem a kortárs gyermekirodalmi művekre, melyek felkeltik a tanulók érdeklődését olyan mértékben, hogy a tanuló az otthoni tévénézés helyett szeressen mindennap olvasni.

1.4. A szakirodalom áttekintése

Munkámban alapul vettem Bauer Gabriella gyermekirodalom c. könyvét, melyben rengeteget ír a gyermekirodalomról, fejlődéséről.

Hasznomra vált Komáromi Gabriella Gyermekirodalom c. kézikönyve, mely bevezetés a gyerek- és ifjúsági irodalomba. Tájékoztatót adott számomra a gyermekkönyvek világáról.

Lovász Andrea *Navigátor* c. illusztrált gyerekirodalmi lexikonja tartalmazza a 2000-es év elejétől a 2010 elejéig tartó korszak legfontosabb szerzőit, illusztrátorait, azok munkáit, a gyerekekhez, a gyerekirodalomhoz való viszonyát, szerzői hitvallását. A kiadvány elsődleges lexikális funkciója mellett azonban olvasókönyvként is működik: a szerzők fontosabb prózai műveiből vett részletek, illetve versek a saját, eredeti illusztrációikkal kerültek be a kötetbe, ezzel is erősítve a képanyag kiemelt fontosságát. Nagyon jó, igényes bemutatása a kortárs gyermekirodalomnak.

A folytatás a *Navigátor 2.* túlélő-felszerelése lehet annak, aki napjaink gyerekirodalmi rengetegében kíván eligazodni. Vagy egyszerűen csak nézelődni, böngészni, felfedezni, újra felfedezni szeretne.

Megvizsgáltam Kányádi Sándor műveit, aki a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth-díjas erdélyi magyar költő. A Digitális Irodalmi Akadémia alapító tagja, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. Meséskötetei: *Fából vaskarika* (1969), *Kenyérmadár* (1980), *Meddig ér a rigófütyty* (2005), *Virágon vett vitéz* (2002), *Világlátott egérke* (2011), *Talpas történetek* (2011).

Lackfi János, József Attila-díjas magyar költő, író, műfordító, tanár, Nyugat-kutató, fotós. Alkotásai: a *Bögre család* c. gyerekverses kötet, melyben a már olvasni tanuló kisiskolások örömmel fedezhetik fel saját hétköznapi eseményeit, azonosulhatnak, vagy éppen elutasíthatják a család „tükör-szereplőit”. Érdekesebb művei még a *Bögre család újabb kalandok*, *Törpe és óriás között*, *A részeg elefánt* c. gyerekverses kötetek.

Fontosnak tartottam megvizsgálni kárpátaljai kortárs műveket is közöttük Berniczky Éva „Égen járó kismanó” c. művét, Weinrauch Katalintól a *Táncbahívogató*, *Csillagszületés*, *Tündérlesen*, *Ecset nélkül fest a nap*, *Hajnalt ébreszt a rigó*, *Kunkorodó kutyahang* műveit.

II.

1.4. A magyar gyermekirodalom története

Hol a történet kezdete? Ahányan, annyiképpen vélekednek erről. A kezdetek között néha több évszázadnyi a különbség.

A XIV. századi francia szerző A torony lovagja c. könyvét ma mindennek érezzük csak gyerekkézbe valónak nem. Az egyik képen az ördög éppen a pokol tüzébe vonszolja áldozatát, s közben tükkel szurkálja a szerencsétlen asszony szemét. Akkoriban morális tanításnak számított. Gyereknek, felnőttnek egyaránt okulásul szánták. Ezek a korai középkori nyomok eléggé elmosódottak és bizonytalanok. Azt sem felejthetjük el, hogy a német nyelvben akkortájt a gyerek és az ifjú szó szinonimák voltak. Gyakran mondták a felnőttekre is, hogy „Isten gyermekei”. A gyereknek évszázadokon át nem volt saját könyve, legfeljebb odahallgatott, ha a felnőttek meséltek, vagy belelapozgatott a felnőttek könyvébe.

A magyar gyerekirodalom kezdetét nem tudjuk pontosan meghatározni. Koltai Ferenc a reformáció korában, Szondy György a XVII. században, Szemák István vagy Hegedűs András csak a XVIII. század közepén vélte megtalálni a magyar gyermekirodalom kezdetét. Benedek Elek pedig csak a reformkorig tekintett vissza, hogy megtalálja az első igazi magyar gyermekkönyvet, mely Bezerédi Amália: Flóri könyve volt.

Egy-egy mű a kezdet jelképévé vált. Például Comenius Orbis pictus c. munkája, vagy Fénelon abbé Telemakus bujdosásának története c. tanregénye, amelyet 1755-ben fordított magyarra hallerkői Haller László. Egy cseh iskolamester latin nyelvű munkája, egy francia abbé története, amelyek Homérosz szellemujjának érintését is őrzi. A magyar gyermekirodalom születése körüli bizonytalanságoknak oka van. A bizonytalanságok másokra is jellemzőek.

Aki a múltba néz, sokféleképp kérdezősködhet. Kérdezheti, hogy mióta és mit olvastak a gyerekek. Keresheti, a gyermekkönyvkiadás kezdetének keltét és végül az esztétikai értékű nemzeti gyermekirodalom születési évét. Aki mást kérdez, másféle választ kap. De mindenféle válasz a kultúra és az irodalom történetének lapjaira tartozik.

A gyermeki olvasáskultúra kezdetei nem vezethetnek a Guttenberg-galaxis előtti időbe.

Plébániai iskolák a XI. századtól voltak már Magyarországon is, de írni, olvasni csak a papi pályára készülöket tanították. A helyzet évszázadokon át keveset változott. A XIV.

század második felében a tehetősebb polgárok már megtanították gyermekeiknek az írás, olvasás tudományát, de nem volt még szó olvasni tudó gyermek sokaságról. A XVI. század második felében azonban már voltak kis iskolák Magyarországon is, azonban írni, olvasni csak azt tanították, aki az úgynevezett „latin” iskolában továbbtanult. A reformáció a maga kis kátéit és a bibliai történeteket gyerekkezekben is szeretne volna látni.

Csak a XVIII. század közepe óta követelmény, hogy a gyereket ne csak erkölcsi jóra de írásra, olvasásra, számolásra is tanítsák. A gyermeki olvasáskultúra a reformáció idején veszi kezdetét. A gyerekkönyv a XVIII. század közepén jelenik meg, az esztétikai értékű nemzeti gyermekirodalom Magyarországon akkor kezdett bontakozni, amikor magyar nyelven beszéltek már a városi polgárság gyerekcsobáiban, és általánossá vált a tankötelezettség, ezzel együtt az írás és olvasás tudása.

Csak évtizedek választják el egymástól az esztétikai értékű nemzeti gyermekirodalomnak kezdeteit. Németországban ez az időpont már a XIX. század fordulóját jelenti, Oroszországban a századelőt, Bulgáriában a század derekát, Olaszországban az 1880-as éveket. Magyarországon pedig 1840 ez a dátum.

A korszakolások egy-egy kivételes előfutár művel mindig megkérdőjelezhetőek. A torony lovagjájának már a XV. században voltak gyermekolvasói. Comenius Orbis pictus c. műve gyerekkönyv a XVII. századból és az első magyar robinzonád megszületett már a XVIII. század végén.

A gyermekolvasó története több mint 300 évvel korábban kezdődik, mint a művészi értékű, nemzeti gyermekirodalmaké. Az olvasáskultúra kezdetei olyan századokba vezetnek, amikor nincs még gyermekirodalom elvélve akad egy-két gyerekkönyv és nincs igazi gyerekkor sem. Más a világ gyermekképe, másként értelmezik a gyermekséget.

Az európai kultúrában a gyerek évszázadokon át csupán kicsi felnőtt. A legfőbb értéke, hogy egyszer talán felnőtt. Erre nagyon kevés az esélye.

A civilizáció gyermekkorában a gyerekkor igen hamar véget ért. Rövid idő kellett ahhoz a tanuláshoz, amellyel alkalmazkodni lehetett a világhoz. A gyerek kölyökként megtanulta apja mesterségét.

Az idősebb Pieter Brueghel gyermekfigurái a XVI. század közepén játszanak. Az egyik csörgőt ráz, a másik babázik, kockát vetnek, karikát hajtanak, szappanbuborékot fújnak, szembekötősdit játszanak, golyóznak, hordón lovagolnak, tekéznek, van vesszőparipájuk, „golya viszi a fiát”, buk fenceznek, fogócskáznak, kerítésre másznak, kést dobálnak, van lovas csata és játéklakodalom. Valójában valamennyi játék felnőtt

cselekvés, szelíd tréfás formában. Tulajdonképpen a felnőtt is hasonlóan szórakozott akkor, csak nem játékból házasodott.

A gyerekvilág sokáig nem tehetett mást, mint hallgatta a felnőtt meséit, történeteit, és eltulajdonította a felnőttvilág könyveit. Vagy elfogadta, amit abból neki szántak. Az ábécés-könyvek külön világán kívül a régmúltban, csaknem két évszázad irodalmába nehezen dönthető el, hogy a könyvek közül mi a felnőtté, mi a gyereké.

A reneszánsz világa felfedezi a mesét és felfedezi a reformáció is. Persze más meséket és más okból.

Straparola *Elbűvölő éjszakák* c. mesekönyvében örömeiket lelhatték a gyerekek nem csak Itáliában. A nápolyi Basile *A mesék meséje* c. kötetét a piaci népnek, a halas kofáknak, a tolvajoknak ajánlotta. Olvasói között ott lehettek a gyerekek is. Más címmel ugyan, de *Hófehérke*, *Csipkerózsika*, *Hamupipőke* történetét ekkor olvashatták először nyomtatott könyvben.

A reformáció korában az ezópusi mesék járták be Európát. Protestáns prédikátorok a fordítók. Pesthi Gábor magyar fordítása 1536-ban az első nyomtatásban megjelent mesekönyv verses tanulságokkal. Heltai Gáspár *Száz fabulá-ja* 1596-ban hagyta el a nyomdát.

Évszázadokon át nem csak a mesén, osztozott békésen gyerek s felnőtt, de a krónikás énekeken, a szép históriákon is.

A XVII. században már egy igazi regény jelent meg *Don Quijote*. De ez a század már néhány híres gyerek-könyvet is hagyott ránk. Máig élő mesekönyvek vannak közöttük. Ennek ellenére igaz, hogy a XVIII. század közepe előtti időszak jobbára csak a gyermeki olvasáskultúra történetéhez tartozik.

A XVII. század derekán írta meg Sárospatakon Comenius a mindenkori ismeretterjesztő gyermek-könyvek őseit *Orbis pictus* c. munkáját. Az első magyar nyelvű változat kiadásának kelte: 1669. Európa legkedveltebb gyerek-könyve volt egy évszázadon át.

A másik világhírű gyerek-könyv Franciaországban született 1699-ben. Magyarra 1755-ben fordította le hallerkői Haller László *Telemakus bujdosásának története* címmel. Ezt a könyvet két évszázadon át olvasták.

A XVII. század második felében a franciák felfedezték a mese műfaját. A mese valóságos kultuszát teremtették meg. *La Fontaine* állatmeséi, Perrault világhírű mesekönyve. A *Lúdanyó* meséi ez időben születtek. Végül a mesekultusz felfedezettje lett az *Ezeregy éjszaka* is. A franciák már 1704-ben lefordítják.

Mindennek ellenére a gyermeki olvasáskultúra első évszázadaiban a gyerek csak a családi könyvtár polcain keresgélhetett olvasnivalót.

A magyar gyermekirodalom történetében az 1840-es esztendő jelenti a klasszikus korszak kezdetét. 1840-ben Pesten jelent meg Bezerédy Amália *Flóri könyve „sok szép képpel, földrajzokkal és muzsika melléklettel”*. Benedek Elek véleménye szerint nem az első „eredeti” gyermekkönyvünk, hanem az első „igazi”. Könnyed, tiszta, népies hangjával azonnal meghódította a gyermekeket, és szinte száz kiadást ért meg.

A magyar gyermekirodalom sikerét sok minden gátolta és sok minden segítette (pl. osztrák mintára elterjedtek a karácsonyfák, alattuk olvasnivalóval). A nemzeti tudat különféle történelmi gyökereinek felkutatása, életben tartása a 19. század szinte valamennyi költője számára magától értetődő kötelesség volt. „Gyermekköltészetünkre is vonatkoznak az irodalom nagy korszakait minősítő igazságok. A magyar romantika a reformkorban virágzik ki, a forradalom és a szabadságharc idején éri el csúcseit, léte a kiegyezésig indokolható, ezt követően egyre anakronisztikusabbá válik.” (5:57)

Gyermekköltészetünkben is a negyvenes évek a legdöntőbbek, mennyiségben és minőségben egyaránt. A meghatározó szintet ekkor Petőfi Sándor versei jelentik, neki köszönhetjük a magyar gyermekköltészet első remekművét. Az *Arany Lacinak* című versről van szó, amelynek néhány műfajteremtő értéké kell kiemelnünk. Ravasz vers ez, ha megpróbáljuk összefoglalni, arról szól, hogyan öntötte ki a nagybajuszos ember a kis ürgét. Ha jobban megvizsgáljuk, az ürgeöntő ténykedése vízmerítéssel együtt is legfeljebb a vers egyharmadát teszi ki. A lényeg ugyanis nem az, hogy mit csinál a nagybajuszos az ürgével, hanem az, hogyan meséli ezt el Petőfi Arany Lacinak. A vers kulcsa ennek a mesélésnek a jelen idejűsége, és a verset olvasó ezt éli újra, az elmondó pedig ezt kénytelen újra eljátszani.

A mesélő a gyereket először ölbe csalja, játszik vele, majd kialakít egy különlegesen hatékony párbeszédformát. Kérdései ugyanis válaszokat feltételeznek, elvileg az ilyen válaszok beépíthetők a versbe, ám ettől rögtön megszűnne a mesélés spontaneitása. Így azonban minden kérdést a hallgató válaszol meg, és a gyerekválasz nem tartozik bele a versszövegbe, de nem is zavarja azt. A válaszba foglalt információt mindenképpen megkapjuk, amikor a mesélő végül maga válaszol saját kérdéseire.

A mesemondás hatásmechanizmusa elsősorban a késleltetésen alapszik. A mesélő szándékosan húzza az időt, a kútnál üres a vödör, tele kell merni, és sokáig kell találgatnunk, mit akar a mezőre kiballagó ember a vödör vízzel. Ez a lassítás nemcsak a versbeli hallgatónak, hanem a verset hallgatónak is felcsigázza a figyelmét. Maga az

ürgeöntés gyorsan megtörténik. Ettől sokkal érdekesebb a poén: az ürgéről ugyanis nemcsak az derül ki, gyors egymásutánban, hogy kiöntötték, nyakoncsípték, hazavitték, hanem az is, hogy maga Laci a pórul járt kis mezei állat. Ebben a pillanatban kötődik össze egyetlen csomóba a vers valamennyi szála. A mesehős azonos lesz a mesehallgatóval. Sőt, további azonosságok is előkerülhetnek, amikor a nagybajuszos emberről kezd Petőfi mesélni, egyértelmű, hogy a képzelet a házigazdára, Aranyra osztja ezt a szerepet.

A folytonos ihlet hevében alkotó Petőfi ritkán mutatkozik ilyen formavirtuóznak, mint ebben a versben. A magyaros vers ütemeit szimultán időmértékes elemekkel is gyorsítja, ha szükséges. Ütemelőzőkkel, csonkított ütemekkel, együtemes verssorokkal is játszadozva, hallatlan érzékenységgel követi nyomon a mesemondás és a formaként használt párbeszéd lélegzetvételeinek ritmusát. Verstörténetileg is jelentős alkotás tehát az *Arany Lacinak*.

Petőfi csak egyetlen gyerekverset írt szándékosan, de költészetének alapvető sajátossága, hogy nagyon sok verse és önálló életre kelthető versrészlete adható a gyermekolvasó kezébe. Gazdag fantáziával áradó, ugyanakkor realista képei, elapadhatatlan természetes humora, keresetlenül egyszerű nyelve és ehhez kötődő természetes ritmusa, műveinek világos, lényegre törő szerkesztése csupa olyan erény, amely a gyermekköltészetben még inkább alapkövetelmény, mint a tanult felnőttek szóló poézisban.

A magyar költészettel ismerkedő gyermek Petőfi verseiben találkozik először a család élményével. A *Füstbe ment terv*, az *Anyám tyúkja*, az *Egy estém otthon*, az *István öcsémhez* című versek hatásának titka elsősorban a mondanivalójukat hitelesítő kettős igazságban rejlik. Petőfi reálisan ábrázolja a szülői házat, a világ dolgaiban tudatlanul is magabiztosan ítélkező apját és a szerény édesanyját, ám a reális képeket a versekben áradó szeretet végül igazi szentképekké aranyozza.

Főleg a tíz éven felülieknek élvezetes és hasznos Petőfi tájverseinek tanulmányozása. Ezekben ott van a kor teljes (földrajzi, társadalomrajzi, néprajzi) képe. A jól kiválasztott versrészletek látomásszerű realizmusukkal már az egészen kis gyermekek számára is élményt nyújtanak. A hosszú verslista legelejére kíváncsozik az *Alföld*, *Kiskunság*, *A puszta télen*, *A gólya* stb. Ide kapcsolhatók az olyan zsánerképek, mint a *Kutyakaparó* vagy a családi képekhez is visszakanyarodó *Jó öreg kocsmáros*. Népszerű gyermekolvasmányok a *Tintásüveg*, az *Orbán* és a *Csokonai*. A Petőfi-életmű kiapadhatatlan forrása azoknak, akik a gyermekek számára keresnek hiteles verseket. Az *Anyám tyúkja* és *A mi Petőfink* legfontosabb gyermekköteteteink közé tartoznak. A *János vitéz* pedig gyermekkorunk

legszebb verses meséje.

Petőfi költőbarátja, Arany János életműve már nehezebben adaptálható a gyermekirodalom számára, a hatalmas terjedelmű Arany nagyepikából egyedül a *Toldi* került be a kánonjába. A *János vitéz* mivesebb változatú ellenpárjának készült *Rózsa és Ibolya* a magyar epikai költészet soronként megbecsülhető különleges remeke, amely éppen mivessége folytán nem válhatott igazi gyermekolvasmánnyá. Egyetlen gyermektárgyú versét, *Juliska elbujdosását* a költő nem tudta befejezni. Pedig a téma kedves és mulatságos: a kis Juliska világgá akar menni. Készülődését mindenki teljes komolysággal figyeli, előre sejtve a végeredményt. A kislány a kertek alatt megijed egy kutyától, és hazaszalad. Kedves történet lehetne, de megírásába Arany is belefáradhatott. A hagyományos patriarchális értékrend, amelyet az okos felnőtt az oktondi gyereknek közvetít, az ő kifinomult ízlése számára kevésnek bizonyult egy jó vershez. Arany pedig csak azokat a műveket tudta megírni, amelyek értékében az utolsó pillanatig bízott.

„Arany gyermekversei szintén az iskolán keresztül kanonizálódtak. Ilyen mindenek előtt a *Családi kör*, amelynek kettős hitelessége van. Hőseit és környezetét saját gyermekkorból veszi, ám a külvilág, a szabadságharc utáni terror néhány sorral elárult rettenetként van jelen. Arany anekdotikus meséi a gyermekek számára is élvezetesek (*A fülemüle*, *A bajusz*), történelmi balladái pedig a legkülönbözőbb korosztályoknál találnak fogadtatásokra.”^(2:12)

A kamaszkort Jókai-korszakként is emlegetik. Ez a „címke” a romantikus történelmi regény iránti vonzalmat fejezi ki. Jókai Mór varázsa éppen azzal magyarázható, hogy romantikájának vonásai egybeesnek a serdülő olvasó életkori igényeivel. Mindenekelőtt a történelmi érdeklődést, az ideálkeresést elégíti ki, vagyis a kamasz személyiségének lényegét találja el. Mi biztosítja még Jókai sikerét? A meseszöveg készsége, az anekdotikus előadásmód, az emberfölötti erővel vonzó vagy taszító, hiperbolikus arányú, élesen ütköztetett hősök. A nyelv dallama népi, zsargon és a ma már nehezen követhető latin elemekkel tarkítva. Hangneme változatos skálájú: a fölemelő pátosztól a mélységesen emberi humorig tart.

A Melyiket a kilenc közül? című elbeszélése az apai szeretet, a családi összetartozást, az egyszerű ember erkölcsi fölényét, lelki gazdagságát hangsúlyozza. *A legvitézebb huszár* című kisregény a közlegényből huszár ezredessé emelkedett Simonyi Józsefről szól. A tehetséges parasztgyerek pályafutásának, csatákban szerzett hírnevének, szilárd jellemének, Bécs által történt bebörtönzésének szemléletes ábrázolása ez a mű. *A nagyenyedi két fűzfá* Jókai legtökéletesebben megkomponált kisépikai alkotásai közé

tartozik. A magja történelmi anekdota, amely egyben helyi mondának is tekinthető, két fűzfa eredetmondájának. Zetelaky József és Karassaiy Áron, a két felsőosztályos diák ültette a két fűzfát, amely 1704-ben még a két diáknak a győzelem emlékére földbe dugott fűzfadorongja volt. A Rákóczi- szabadságharc nagyenyedi epizódja arról tanúskodik, hogy a kollégisták helyálltak a történelmi időben, megverték a várost sarcoltató labancokat. Az anekdotázó Jókai elemében van az elbeszélés bonyolításakor. A kétszálú cselekmény nemes célt érvényesít: a diákokkal az iskolában és a csaták színterén is azonosulni tud az olvasó. A két szál egybefonódik: Zetelaky József, az eminens tanuló a labancok vezérében, Trajtzigfritzigben nemcsak az ellenséget, hanem szerelmének, Klárikának elrablóját is látja. Bőven árad a humor is ebben a remek kisregényben. Jókai a diákhumort a mindennapi közegből átemeli a harcok hősi szférájába.

Jókai ifjúsági novellái számos kiadást megértek már. A legtöbb elbeszélés a „zivataros századok” romantikus látomása. Sok közöttük a mondai, anekdotikus ihletettséggű, de az ábrázolás túlzó arányai ellenére a történelem valóságos borzalmait, a honvédő hazafiság legendás példáit idézik. A *Fulkó lovag* a tatárjárás vámszedőjének rémtörténete. A rablólovag vásárba csalogatja a tatárok elől menekülőket. Fényűző termeiben lakomával és házassági ajánlattal fogadja őket. A *Szászorszépek* című elbeszélés is a tatárjárás korába visz. Jókai mintegy párbeszédet folytat az íróasztalán álló koponyával, amelyről azt állítják, hogy Karadzin kán feje volt valaha. *Az utolsó csatár* Kezy Domokos nevű mohácsi hősnek állít emléket. Karamán Ogli húszezer törökkel akarja Mohács után az egész országot meghódítani. „Sok ilyen történet volt a mi múlt életünkben, jó, ha egyet lejegyzett abból valaki” – ez az utolsó mondat. Az első pedig: „Sok dicsőt fed a föld, kinek nevéből hallgat a hír”. Jókai tudatosan vállalta a történelem népszerűsítését, a példákkal való nevelést. A kuruc korszakról szól a *Huszt beteglátogatók*. Tallósy uram Huszt várának labanc kapitánya volt. Mikor megbetegedett, Rédey uram csellel foglalta el a várat: kurucok mint „beteglátogatók” sorra érkeztek, az őreket pedig elküldték „orvosságért”. Így szállták meg Huszt várát. Szinte kimeríthetetlen a Jókai-életmű, és ez az ifjúsági irodalom szempontjából is érvényes: a *Csataképek* éppúgy része ennek az irodalomnak, mint *A kőszívű ember fiai*.

A századvég felnőtt irodalmában is válság ideje volt. Írónkat az Arany-epigonok csapata uralta. Műveiket (Pl. Szabolcska Mihályét) országszerte szavalták az iskolákban. A polgárosodás, a fejlődő iskolarendszer következtében nagy igény volt a gyermekirodalomra, és a könyvkiadásban érdekelt alkotók igazodtak ehhez. Igyekeztek védeni pozíciójukat. Ebben a küzdelemben nem egyszerűen a praktikus versgyártás

versenyzett a költészettel. Az volt a tét, hogy a német nyelvű kommersz gyermekkultúra magyar fordításban tovább rontott művein nevelkednek-e a magyar gyermekek újabb generációi, vagy sikerül saját gyermekkultúrát teremtenünk. Ezért harcolt parlamenti képviselőként, szerkesztőként Benedek Elek, aki folyóirataival, mesegyűjteményeivel és átdolgozásaival, illetve saját gyermekirodalmi alkotásaival hallhatatlan érdemeket szerzett gyermekkultúránkban.

Négy évtizeden át folyamatosan vett részt a legrangosabb gyermeklapok szerkesztésében, ezzel a gyermekirodalom egyik fő szervező egyéniségévé vált. Előbb Az Én Újságomat szerkeszti Pósa Lajossal együtt. Ennek a gyermeklapnak fő érdeme, hogy kiszorította a gyenge fordításirodalmat, tömörítette a tehetségeket a gyermekirodalom orgánuma körül, és kezdetben hazafias szellemet képviselt. A Jó pajtás című gyermeklapnak előbb társ-, majd főszerkesztője lett (1910-1921). Legnagyobb hatású gyermeklapja a Cimborá volt. Kisbaconban szerkesztette (1922-1929). Már az első évben száz munkatárs dolgozott a lapnak, ami példátlan a gyermekirodalom történetében. A klasszikus és élő alkotóktól egyaránt közöl. A nagy műfaji skálája a gyermekverstől az ismeretterjesztő írásig. Népszerűvé vált Elek nagyapó üzeni című rovata.

A mesegyűjtő és meseíró, Benedek Elek fő műve a *Magyar mese-és mondavilág* öt kötete (1849-1896). Úgy mesél, int a népi mesemondó, írott szövege megőrzi az élőszo varázsát. A Benedek-mesékre nem a mitologikus homály, hanem a világos erkölcsiség, a szegény emberi szemlelet jellemző. A *Magyar mese-és mondavilágban* a gyűjtött meséken kívül saját meséket is találunk. Pl. a *Gyöngyvirág Palkó*, vagy a *Kolontos Palkó* folklórváltozatát nem ismerjük. „Nem a csodás elemekkel túltömött mesék a magyar nép legkedvesebb meséi, hanem azok, amelyekben saját magára, a maga észjárására ismer”, írja a mitológiai elemekkel zsúfolt mesékről. A demitizálás egyik gyakori eljárása Benedek meseírásának, egységes mesestílusára jellemző a túlzott tájnyelviség, a vaskos motívumok elkerülése és a prózaritmus felerősítése (párhuzamos mondat szerkezetek, ismétlődő sztereotípiák, ritmuskeltő alliterációk). A népi mesemondó karakter megőrzésével irodalmi nyelven újraformálta a tájnyelvi változatokat. Ortutay Gyula így jellemzi Benedek Elek érdemét: „S ezzel adott nekünk a nagy mesemondó egy csodálatos zengésű, ép, tiszta magyar nyelvet, amelynél nagyobb ajándéka a magyar prózának kevés van ifjúságunk számára.”

Benedek Elek a *Csodalámpa* négy kötetében föl tudta mutatni a mese nemzetköziségét, a népek közös sorsát: 1260 oldal 27 nép 112 meséjét tartalmazza.

A gyermektörténet Benedek Elek jellemző műfaja. Az *Apa mesél* 1888 rövid

történeteinek középpontjában a legidősebb fiú, Marci áll. Ezek a Marcika-történetek erkölcsi tanítást tartalmaznak. Vagy a természeti jelenségeket magyarázzák a gyermekeknek. Benedek Marcell így idézi fel a műfajt: „Gyermekeinknek mesélgetve találta fel, mintegy véletlenül, az új műfajt: a gyermekszobából kiinduló, gyermekhallgatók életéről szóló, a valóság határain néha tréfásain átszökkenő, de anyagában reális mesét.” *Nagyapókénál* (1869) című kitűnő ifjúsági regénye is fejezetenként önálló elbeszélés. A regény alapja Marci naplója. Témája a pesti unokák székelyföldi utazása.

Benedek Elek ifjúsági művei közül kiemelkedik a *Nagy magyarok* élete (1905-1910) című életrajzsorozat tizenhárom kötete. Anyaggyűjtése rendkívül szigorú. Célja kettős: gyermeki ideál fölmutatása a történelmi-életrajzi ismerettel. A nemzet javán munkálkodó államférfiak, tudósok, művészek jellemképet rajzolja meg.

A magyar gyermekköltészet győzelme a német fordításokkal operáló konkurencia felett elsősorban Benedek Elek lapszerkesztő társának, Pósa Lajosnak (közismertebben Pósa bácsinak) az érdeme. Madarakról és más állatokról szóló versei babatörténetei között ma is találunk időálló darabokat (Pl. *Cicaiskola*). Ezek a versek a kortársirodalom hasonló termékeivel összevetve, nagyon fontosak lehetnek a maguk idejében. Irodalomtörténeti érdemei azonban a lapszerkesztésben múlhatatlanok. Tekintélyével meg tud szerezni lapjához (*Én Újságom*) a szükséges anyagi és erkölcsi támogatásokat, állandó kéziratigényével pedig nála nagyobbak útját egyengette. Műhelyt teremtett, amelynek vonzásában olyan kivételes művek születtek, mint Gárdonyi *Éjjel a Tiszán* című remeke, és olyan kivételes életművek, mint a Móra Ferencé.

A pályakezdő Móra egykor nemcsak a Szegedi Napló szerkesztőségében telepedik Mikszáth és Gárdonyi hajdani íróasztala mellé, hanem irodalom felfogásában is. A hazai irodalom már jó néhány sikeres kísérlettel megújult, mikor Móra mindvégig ragaszkodik a magyar próza hagyományos beszélgető-anekdotázó modorához. Mindez jellemző gyerekeknek írt műveire is.

Az *Öreg diófák alatt* 1906-ban és a *Dióbél királyfi* 1922-ben megjelent könyve valósággal keretet ad Móra ifjúsági munkáinak. A két kötetéről felületesen azt is mondhatjuk, hogy voltaképp azonosak. Mindkettő azonos mesék füzére, csak az utóbbi valamivel gazdagabb, néhány időközben megálmodott történettel egészül ki. A szerző utólag neveket cserél ki, és újabb népmesei fordulatokat emel a szövegbe. Az alcímben megfogalmazott alaphelyzet azonban marad: „Egy öreg ember emlékei fiatal gyerekeknek.” Az emlékezés középpontjában 1848 áll, sokat segíthet kisiskolások történelemszemléletének formálásában, a reformkor, a szabadságharc az önkényuralom

lényegének megértésében.

A *Rab ember fiai* (1908) teljesen hagyományos, előírászerű, lineáris cselekményvezetésű történelmi regény, kicsit meghintve mesés elemekkel. A történt 1. Apafi Mihály erdélyi fejedelem környezetében játszódik. A regénynek mégsem a történelmi hűség az erénye, az olvasó figyelmét a két siheder főhős kalandjai ragadjak magukkal. Tamás és Ádám, a jó Szitáry Kristóf uram két növendék fia, a fejedelem apródjai apjuk igazságtalan bebörtönzésekor bölcs öreg szolgájukkal szövetkeznek a kiszabadítására. Ennek a szöktetésnek a története voltaképp a regény szüzséje. Van itt cselekvés, túszejtés, törökfogás és igazságszolgáltatás.

Van Móra Ferencnek egy elmés aforizmája: „A jó könyveket el kellene tiltani, hogy olvassák őket”. Jól tudjuk, a gyermeki érdeklődés sokszor dacból serken ki. Ha erőltetünk valamit, csak azért sem foglalkoznak vele. Móra Ferenc legismertebb és legtündéribb története a *Kincskereső kisködmön* (1920). Túlerőltettük népszerűségét, hivatkozunk rá úton-útfélen, így a cím és a történet is banalizálódott. Sokan népmesének hisszük ezt a művet s ez nem is csoda, hiszen ez a gyönyörűséges gyerekregény tele van folklorisztikus motívumokkal. A szegény foltozó szücs olyan ködmönkét ígér fiának, amely kis gazdáját minden bajban megsegíti, s előbb vagy utóbb még kincshez is juttatja Gergőt, az elbeszélésfűzér kis hőst. A kincskereső kisködmön ugyan nem talál kincset, de emberi értékeket igen, sőt a lelkiismeret szavát is tolmácsolja. Az érzékletesen megírt, megszenvedett hitelű könyvecske végső tanulsága: „A szeretet: az élet”. A kezdeti irigység, csalás magának való, önző szellemét legyőzve jut el Gergő az áldozat és a barátság erkölsi magaslatára. Legnagyobb kincsét áldozza fel a megbántott bicebócaért. A szeretet kiterjed Gergő rokoni, ismerősi körére (szülei, a kis bicebóca, Küsmödi, Messzi Gyurka), kizárva belőle a zsigori Bordácsot. Móra gyermekirodalmi életművének egy csúcsteljesítménye a *Csilicsali Csalavári Csalavér*. Ez a meseregény a világirodalom „rókaregény” mintáját követi. A Csalavári róka család nem valami kópés-humoros, kedélyes játékos kalandok sorát ígéri az olvasónak, bár akad ilyen is. A legjellemzőbb mégis a kíméletlen ragadozó állatmesei torzképe, az ember embernek farkasa, a dzsungel-erköls kritikája.

Móra nem verselt rosszabbul, mint a vele azonos jelentőségű költők. De csak prózájával töltött be megújító szerepet irodalmunkban. Lírája szép, ám konvencionális. A magyar gyermekköltészet megújulását Móricz Zsigmondnak köszönhetjük, akit a megélhetési gondok kényszerítettek erre a „keserű kenyérre”. Móricz Zsigmond Zsiga bácsiként nem csupán meséket, tanulságos történeteket írt a gyerekeknek, hanem verseket

is. A *Török és a tehenek*, az *Erdő-mező világa* című gyűjteménye (1906), Ady *Új versek* című kötetével és Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című regényével egy időben született. A hatása is felér azokéval.

Ha az említett *Török és tehenek*hez hozzászámoljuk az *Iciri-picirit* és a *Disznók az esőben* című verseket, nyugodtan állíthatjuk, hogy ugyan olyan korszakhatárhoz értünk, mint amikor az *Arany Lacinak* című költemény megszületett. Pontosabban: mint egy hat évtizedes kitérő után Móricz onnan folytatta, ahol Petőfi annak idején abbahagyta. A pesti segédszerkesztő, még a mesélő szerepét is ugyan úgy fogja fel, mint a nagyszalontai ház költő vendége.

A *Török és a tehenek* című vers meséje kiszakítva a szövegkörnyezetből nagyon primitív történet, és első látásra ugyan ilyen primitív stílusban fogalmazódik meg. Ám ez csak látszat. Az egész vers rímpár-fűzér, amelyet a vers hallgatója hamar megtanulhat. A versben Móricz előre sejthető végzetdrámává emeli a tehenekhez tudatlanságában vigyázatlanul közelítő Mehemed történetét. Ráadásul mi, a beavatottak titokban még egyet is értünk a tudatlanság bűnhődésével.

Az *Iciri-piciri* a macskagazda ökreit keresi, és z igazi lehetőséget teremtene egy kis kalandozásra, de a lényeg éppen az, hogy a gazda hiába jár be minden elképzelhető helyet, a csavargó ökrök otthon lapulnak egy tőkbén, ahová mohóságukban berágták magukat. Egy másik versében a disznók egyszerűen hazaszaladnak a váratlan esőtől. A vers lényege nem több mint ennek a nagyon mulatságos futásnak a szemléletes leírása (*Disznók az esőben*). A három mű titka – ha óvatosan is kell fogalmaznunk- úgy összegezzhető, hogy a tanulságos versek, történetek írására fogott felnőtt fellázadt, összekacsintott a gyerekekkel: Hagyjuk a tanmeséket, inkább játsszunk! Elvégre maga a vers is játék.

Ezzel a precedenssel valóban új korszak kezdődött el gyermekköltészetünkben. „Eddig a költő vagy szigorú tanító bácsi volt, aki verselve, mesélve oktatott, jobb esetben jószágos szülő, aki oktatta verselt vagy mesélt. Ettől kezdve a gyerekeket ki lehet vinni a tanteremből vagy a patriarchális értékrendet képviselő családi asztaltól a játszótérre, ahol maga a költő fog előviháncolni gyermekközönségének, mint a garantáltan legtalálékonyabb és legvásottabb nebuló.”^(13:24)

Móricz állatmeséivel egy időben született pózai írásai közül kiemelkedik vékonyka gyermekregénye, *A magyar tengeren* (később *Pipacsok a tengeren*). Tizennégy folytatásban, 1908. július 25-től október 24-ig jelent meg szombatoként Az Újság hasábjai. Ebben szerkesztőségben dolgozik a pályakezdő író, még hozzá a gyermekrovatnál. A történet akár egy mondatban is elmondható. A parittyási tiszteletes

unokája, Gabi úrfi meséli el azt a napot, amelyet a Tisza által elöntött határban tölt Bucsi bácsival, annak unokájával, Miskával és legfőképpen titkos szerelmével, Szabados Zsuzsikával. Az alapkonfliktus szerelmes Gabi úrfi és a parasztlány Zsuzsika fiú-lány párharcából bontakozik ki. Bár Móricz regényének megjelenése óta nagyot változott a világ, de melyik gyerek ne álmodozna arról ma is, mi lenne, ha ő...? Szeretnének olyak bátrak és hősiések lenni, mint az általuk választott példaképek, ezért is lehet érdekes számukra ez a regény, amelyben izgalmasan keveredik egymással a valóság és a fantázia világa. Az árvíz leírásának naturalisztikus képei pedig még napjaink vizuális ingerei között is élményt jelentenek a maguk drámai és nagyon hiteles képeivel.

A *Légy jó mindhalálig* című Móricz-remekmű már több tucat ifjúsági kiadást is megért. Ez a könyv mégsem egyszerűen ifjúsági regény. A századforduló Debrecenéről, a kapitalizálódó társadalom pedagógusairól, és kamasz diákjairól, kollégiumi nevelő tevékenységéről valóban nincs szebb írás. Mégis másról van itt szó:”... nem a debreceni kollégium szenvedéseit írtam meg - vallotta Móricz egyik levelében-, hanem a kommün alatt s után elszenvedett dolgokat...Én akkor rettenetes vihar áldozata voltam. Valami olyan naiv és gyerekes szenvedésen mentem át, hogy csak a gyermeki szív rejtelemi közt tudtam megmutatni azt, amit éreztem, s lám az egész világ elfogadta, s gyermek sorsát látták benne. Az ember örök gyermek, s gyermek marad, ha a feje deres is...”

Móricz a gyermeknek, a serdülőnek a dolgokat nevének nevező gondolkodásán, közvetlenül és őszintén reagáló érzelmein keresztül valami többet és mélyebbet akart elmondani a „felnőttek” világáról és önmagáról. Többen kimutatták, hogy különösen Törökék és Doroghyék bemutatása tágítja a környezetrajzot olyan széles társadalombírálattá, amely már túlmutat az ifjúsági irodalom társadalomábrázolási lehetőségén, de a hangja és írói módszerei sem ifjúsági regényre vallanak. Csupán a gyerekek szerepeltetése egyedül természetszerűleg nem meríti az ifjúsági irodalom kritériumait, ilyen alapon ebbe a körbe vonhatnánk a többi Móricz-mű közül mindazokat, amelyek felismerik és felhasználják a gyermeki és serdülő psziché sajátosságait, s ahol megnyilvánul gyermek-és kamaszrajzoló művészete (*Forr a bor, Bál, Kamaszok, Árvácska*).

Az igazán jelentékeny művekre jellemző, hogy több rétegük van. Ezek egyikét-másikat a serdülő ifjúság is képes átélni, értelmezni. Csak az a baj, hogy a többi érék homályban marad, és felnőtt fejjel nem vállalkozunk újra arra a szellemi kalandra, amit az újraolvasás jelent, azaz, hogy az ifjúkori olvasmányélmény gazdagodjon mindazzal, amit a gyermekész, a még eszmélődő értelem és érzélem természetszerűleg nem tudott befogadni.

A Légy jó mindhalálig lapjain elsősorban a regény kiskamasz hőisében roppant erős morális érzékenységgel munkál. Nyilas Misi felháborodik a diákok csínytevésein. Szörnyű megaláztatásként éli meg, hogy társai távollétében felfalják a pakkot, amelyet édesanyja küldött neki. Naivitásában azt hiszi, hogy csak a gyermektársadalomban léteznek ilyen igazságtalanságok. Borzadva kell aztán tapasztalnia, hogy a felnőttek közt is hasonló az erkölcsi felfogás. Drámai, ahogyan a reskontó-ügybe belekeveredik. Igazi tragédiája azonban az, hogy virágozik benne a jóság eszménye, amelyet az élet posztulátumának tud a kis gimnazista, de amelyet nap, mint nap meggyaláznak a külső körülmények.

Móricz művét tekintjük amolyan „nevelődési” regénynek, amilyen Robert Musil (*Törless iskolaévei*) vagy Ottlik Géza (*Iskola a határon*) munkája. Megismerve a kollégium talmi értékrendjét és a cívisváros érdekvilágát, Nyilas Misi végül is szocializálódik. Igaz, nem kér belőle, inkább meghasonlik önmagával, nem akar debreceni diák lenni. Sőt: nem akar élni. Nyilas Misi konfliktusai az író és a világ összecsapásának válsághelyzeteit tükrözik.

A költészetben a kezdődő 20. század teljesen új gyermekszemléletét Kosztolányi Dezső fogalmazta meg *A szegény kisgyermek* panaszai (1910) című verseskötetében. Természetesen ezek a versek elsősorban nem gyerekeknek szólnak. Kosztolányinak ebben sikerül valamilyen gyökeresen újat mondania a század elő állandó újdonságra éhes publikumának. Amikor a felmutatni való titkokat mindenki önmagában keresgélte, Kosztolányi felfedezte – mint közérdeklődésre számon tartó titkot – a saját gyermekkorát. Gyermekkora mindenkinek van, a költőnek is. Ez többnyire akkor válik érdekessé, ha valamilyen távolság, fal választja el ezt a gyerekkort a felnőtt világtól. Kosztolányi esetében ez a távolság összefügg Magyarország szédült tempójú városiasodásával, ami a lüktető életű főváros és a békésen szunyókáló Szabadka között legalább a duplájára nyújtotta az emlékező költő és a megidézett gyerek közötti negyedszázadot. A patriarchális középosztályi családban felnövekvő polgárgyerek élete a maga elzártágában, különféle védettségeivel éles kontrasztot képez a különlegesen művelt pesti költő mai világával. Ez a távolság ugyanakkor kitűnően alkalmas arra, hogy Kosztolányi emlékezései során lerombolja az ártatlan-tudatlan gyermeki lélekről a még mindig fennálló, bár teljesen idejétmúlt hiedelmeket.

A szegény kisgyermeknek csak a környezete ilyen klasszikusan patriarchális. A felidézett szülői ház díszletei, az odaillo hősök (rokonok, ismerősök) még korábbi szemléletű gyermekábrázolást sugallnának. Ez a kisgyerek azonban a maga különleges áttételek alapján működő információs csatornarendszerén keresztül sokkal többet tud a

világról, mint azt sejteni lehetne róla. Az úgynevezett gyermeki dolgok lényegében nem is érdeklik. Az élet köti le a fantáziáját misztikussá növekedett titkaival. Elsősorban a halál izgatja, amelyet nagyapja eltávozásakor közelebbről is megpillanthat, ugyanakkor gyermeki mámorral élvezi a közös erővel kivégzett béka felett a gyilkolás borzongó örömét. Ugyanígy foglalkoztatja az öngyilkosság képzelete. A felnőtteket sem a kötelező gyermeki tisztelet protokollja szerint figyeli. Édesanyja fiatalkori képére úgy néz, mint egy kíváncsi leendő férfi egy szép fiatal nőre.

„Ez a szemlélet egészen új a mi gyermekköltészetünkben. Tulajdonképpen lekicsinyellhetnénk jelentőségét, hiszen igazi gyermekverssé a kötet alig néhány darabja vált. De a 20. század könyvkiadókkal és folyóiratokkal telített irodalmi infrastruktúrájának köszönhetően alig találunk olyan költőt, akitől Kosztolányihoz hasonlóan ne lehetne összeállítani egy gyerekverskötetet. Szempontunkból főleg azok az alkotók lényegesek, akik szemléletváltásukkal meg tudták határozni költőtársaik művészetét is.”^(7:56) *A szegény kisgyermek panasza* ilyen alapvetően utat mutató kötet, és néhány verse a legszebb magyar gyermekversek között van: *Mostan színes tintákról álmodom, A húgomat a bánat eljegyezte, A rút varangyot véresen megöltük, Én öngyilkos leszek, Akarsz-e játszani?*

Ahogy a magyar regény születésénél fordítások, átdolgozások bábáskodnak, a hazai ifjúsági irodalom első regénypróbálkozásai is külföldi könyvek ösztönzésére keletkeztek. A 19. század közepétől a magyar nemzeti identitástudat és a polgárosodás megerősödésével lassan megtalálja a helyét a hazai művészeti életben a gyermekkultúra. A gyermek olvasmányai között pedig egyre fontosabb szerepet játszik a regény. A magyar ifjúsági regény csúcsteljesítménye *A Pál utcai fiúk*. Szerzője Molnár Ferenc készséggel áll rendelkezésünkre ifjúsági regényének keletkezéstörténetével. „*A Pál utcai fiúk* a legjobban szívemhez nőtt könyvem, 1906-ban írtam folytatásokban egy ifjúsági lap számára, amelyet volt tanárom, Dr. Rupp Kornél szerkesztett. Abban az időben természetesen még nem volt rendezett írói beosztásom, s így a körúti művészkávéház karzatán írtam délutánonként az egyes folytatásokat. Erre a szedő személyesen ügyelt fel, és szinte kitépkedte kezemből az esedékes kéziratlapokat. Egyébként is szerettem a karzaton dolgozni a nagy csend miatt, mert a szokásos kávéházi zsibongáson és a szünet nélkül szóló katonazenekaron kívül semmi sem zavart meg a munkában. Szóval ezen a nyugodt helyen álmodtam vissza a gyerekkoromat, amikor még a Lónyai utca református gimnáziumába jártam, és valóban megvolt a grund a Pál utcában.” Molnár Ferenc műve kalandregény a javából. Két fűcsapat küzd egymással a grundért, hogy legyen hol játszaniuk. A Pál utcaiak védik a „hazájukat”, a vörösingések a Fűvészkertből támadnak. Hogy kinek az oldalán áll a

mindenható narrátor-író?! Minden esetre Molnár Ferenc számára nincsenek ellenszenves, vásott gyerekek. A Pál utcaiak kedves kiskamaszok, de a fűvészkertiek is derék fiúk. Igaz, a két Pásztor eléggé nagy imposztor: elszedik a kisebbektől a golyókat. De az író láthatóan mégis szakít a romantika „jó vagy rossz” végtelen sablonjával.

Mindkét csapat eszményképe történelmileg ma is igazolt. A Pál utcaiak Kossuth Lajos serdülő honvédei, a fűvészkertiek Garibaldi növendék katonái. Az ifjúság persze túldimenzionál mindent. Így lesz a regény „valóságos kis gyermekeposz”, ahogy Beöthy Zsolt definiálta. Molnár Ferenc tartja magát az eposz etikájához: a szereplők tisztelik egymást, felelőséggel tartoznak egymásnak. A regényíró ismeri a nagy titkot, a játékot halálosan komolyan kell venni.

A regény kitűnő leírásokat nyújt a metropolissá terebélyesedő Budapestről. A sarkon szól a verkli, árulják a törökmézet, jár a lóvasút... És új házakat építenek az üres telkekre. De ezek a külső zajok alig szűrődnek be a fiúk öntörvényű világába, mindössze résnyi bejárás van a felnőttek életébe. Geréb árulása szükséges ahhoz, hogy megtudjunk valamit ügyvéd apjáról. Nemeceknek halálosan meg kell fáznia, hogy beléphessünk szabó édesapja szegényes lakásába. Csak egy pillanatra villan egy-egy felnőtt arcéle, és a fiúkról is csak vázlatokat készít az író. Csele gigerli, Csónakos nagyokat füttyentget, Csengey az „első pad első”, Wendauernek alig van nagyobb lába, mint Nemeceknek. Csak három gyerek arcvonásai markánsabbak a regény lapjain: a Pál utcaiak vezére, Boka János okos, értelmes, jó rányitó. A vörösingesek parancsnoka Áts Feri, az író neki kölcsönözte utónevét. Rámenős, de lovagias típus. Nemecek Ernő az örök közlegény, akinek életében eljön a nagy pillanat, hogy legyőzze Áts Ferit és önmagát. Ez az életébe kerül. A gyermekhalál általában tabu az ifjúsági irodalomban. Molnár Ferenc nem tiszteli ezt a tabut, és eleget tesz az események logikájának: az igazi hősnek meg kell halnia, hogy felmagasztosuljon. Az már a történelem szokásos fintora, hogy Nemecek önfeláldozása nem volt elegendő a „haza” megvédésére, az urbanizáció mohósága beépíti az „édes grund”-ot is.

A két világháború közötti magyar költészet egyre sűrűbben érkező új és új generációi fokozatosan szinkronban kerülnek a kordivatokkal. A gyermekköltészet remekei sok mindenben meg is haladják elődeik szintjét. De a különféle esztétikai és politikai értékrendek áttekinthetlenné váló kavalkádjában dilettánsokat lehet költővé koronázni, és József Atillát lehet barátságos vállon veregetéssel lefokozni. A diszharmonikus kor kultúrája túl felnőtté vált. A gyermekkönyvet a mostoha körülmények között fennmaradó kiadók egyre inkább üzleti vállalkozásának tekinthették

Szabó Lőrinc nem a tömeg kollektív, hanem az ember személyiségi jogainak nevében lázad. Erkölce is sajátos. Nem a ránk hagyományozott – Isten által szentesített-törvényeken alapszik, hanem a valóság törvényeinek racionális felismerésén. A „bűnös” ember szerinte csak ösztöneinek enged, önzése jogos önvédelem. Az intellektusnak viszont épp az a kötelessége, hogy ezzel szembenézzen. Kegyetlenség „semmiért egészen” áldozatot követelni szeretteinktől, de önzésünket leplezni erkölcsösebb, mint kegyes hazugsággal eltekerni az igazságot. A költészetnek éppen az a dolga, hogy kifordítsa köznapi gondolkodásunkat, hiszen a megbolygatott felszín alatt közelebb jutunk a mélységekhez. Ez a racionális-analitikus gondolkodás azonban riasztóan szemben áll mindazzal, amit eddig a gyermekköltészet normatíváiról megállapítottunk. Ha ehhez még hozzászámítjuk Szabó Lőrinc bonyolult, szikár, olykor már tudományosan pontos versmondait, a szóképek, a szóalakzatok, a „varázslás” teljes hiányát, a prózához mesterségesen közelített versritmust, a legendásan tompított rímeket, akkor végképp nem tudjuk megmagyarázni, hogyan születhettek meg nem csupán jó, hanem megunhatatlan gyermekversei.

Lóci a legismertebb gyermekhősünk. Ő a magyar Róbert Gida, akinek azonban nem a kedvenc játékaikról mesélnek, hanem róla mesélnek a felnőtt-titkok gyermeki megnyilvánulásaira kíváncsi olvasónak. Apjától örökölt lázadó alkata predesztinálta erre a szerepre. Nővére, a kis Klára legfeljebb ártatlanul csodálkozott azon, miért nem tudnak szülei egy pengőt adni neki irkára, amikor egy „rendes házban” legalább 100 pengőnek kellene lennie. Lóci körömszakadtáig harcol érdekeiért. Szimbolikusnak tekinthető az, hogy egy bicikli megvásárlására képtelen apjából kisírja a bicikli-verset, amely aztán meghozza neki az ajándék biciklit. Lóci csak távoli rokona az áldozat gyermekhősöknek. Ő is szenved családjának anyagi helyzetétől, ám a családfői hatalmat kényszerből képviselőköltővel állandó szellemi háborúban áll. A családfő megvívja ezeket a háborúkat, a költő pedig gyermek nézőpontjából mindent újragondolva az ellenfél mellé áll. Ennek a tudathasadásos helyzetnek leghíresebb versbéli ábrázolása *Lóci óriás lesz*. De ugyanerről szól a *Lóci lázadása* című vers is. A tekintélyelv elviselhetetlen súlya egyébként legpontosabban a *Rádió* című versben mérhető meg. A beteg kisfiút azzal vigasztalja az apja, hogy magára vállalja a családi rádió elrontását. És amikor a játékba bekapcsolódó anya azt javasolja, hogy ezért meg kellene verni az apát, Lóci boldog eufóriájában megfeledkezik a betegségéről is.

Szabó Lőrinc távol-keleti mítoszokhoz kapcsolódó verseiből is sokat profitálhatnak a szellemi kalandozásra kapható kisiskolások. Hiszen a költő a saját gyermekeinek is mesélte

ezeket a történeteket. A versek születésének indoklása tanulságos: „...Antikrisztianus méregből, ifjúkori düh maradványokból, de igazságérzetből is elhatározta, hogy ebből a nyavalyás keresztény Európában illetve Magyarországon terjeszteni fogom más, nekem tetsző vallásoknak és népi hiedelmeknek az anyagát: Akadtak jó bölcs és szent emberek nem csak ebben a vén Európában...” Inkább kamaszoknak szólnak ezek a mesék. Dsuangi Dszi álma például kitűnő kiindulópont lehet a megismerés objektív és szubjektív voltának. A Van An-Si, amely költője szerint „egy majdnem ezer éves kínai kommunista próbálkozás” parabolisztikus története, többet elmond az elmúlt kor alapellentmondásairól, mint bármilyen más hasonló terjedelmű szöveg. A SzunVu Kung lázadása megidézi Buddha alakját, és rögtön képet kapunk a kereszténység és a buddhizmus különbségeiről és azonosságairól is.

Vannak szabályos gyermekversei Szabó Lőrincnek (*Falusi hangverseny, Csibe, Sokat tud az én kezem, Vadliba*), és annak témái szerint egészben, vagy részben gyermekverssé vált gyönyörű költeményei (*Ima a gyermekekért, Nyitnikék*). Gyermekköltészetének legfőbb érdeme az apa-fiú viszony újraértelmezett szereposztása. Okos felnőtt néz szembe itt is oktondi gyermekekkel, ám a felnőtt annyira okos, hogy rájön oktató szándékainak kudarcára, és mindebből ő maga okul. „Örülni tanulok a gyermekeimtől” – mondja, bár nem öröm ez a tanulás.

József Attila örök gyermek marad a költészetben, pontosabban szökevény, aki hiába akart minduntalan normális felnőtté válni érte jött a saját gyermekora. Hároméves, amikor kalandos természetű apja otthagyja családját a legreménytelenebb nyomorban. Tizennégy éves, amikor anyját is elveszíti. A jóságos mama érzelmes képét a *Mama* című versben idézi fel. Ez a világirodalom egyik legszebb anyaverse. Még a nyelvi határokon is átsugárzik ereje. Croce, a nagy olasz esztéta csupán nyersfordításban olvasta, mégis rajongó sorokat irt róla. A *Mama* korhatár nélküli vers, benne minden ugyan azt találja gyönyörűnek. Pedig már nem is figyelünk a titkaira. Arra, hogy a költő „már egy hete” gondol a mamára. Ez a vers hosszú töprengéssel kikínlódott igazság. A föl-alá járkálva közben megtorpanó fiú idézi fel a hasonló mozgással robotoló mamát. A második rész derűs anekdota is lehetne. A némi eufémiával őszintének nevezhető oktondi gyermek, semmit nem értve a helyzetből játéknak fogja fel anyja pokoli robotját, és sértetten veszi tudomásul, hogy a „dagadt ruha” fontosabb nála. A felidézett mama azonban néma és provokálhatatlan. Nem büntet, de nem is magyaráz. Az egykori konfliktust végül nem a szavak, hanem a látomás képi sajátosságai döntik el. Az, hogy gyermekszemmel alulról látunk mindent. Főnt van a padlás, a szárítókötélre kerülő ruha és mindenekelőtt mama,

akinek alakja ebből a megmagyarázhatatlan perspektívából válik egyre monumentálisabbá.

A Mama eléggé nem értékelhető sajátossága, hogy a gyermek számára nem csupán befogadható, hanem pontosan értelmezhető, átélhető. Különösen, ha keresünk még néhány más példát a költő verseiben megjelenő édesanyjáról. Gondoljunk például *A Dunánál* gyönyörű két sorár, amelyben a költő lába előtt elhőmpölygő folyam „Min édesanyám, ringatott, mesélt/ mosta a város minden szennyését”.

József Attila rajzolta meg műveiben a leghátborzongatóbb pontossággal a gyermeklélek átélhető, de kimondhatatlan titkait. Nem csak a versek vallomásait kell figyelembe vennünk, hanem olyan hiteles történeteket is, mint a *Csoszogi, az öreg suszter*. Vagy a Szép Szó egyik szerkesztői levelében leírt kalandját, a kísérletező kedvében eltört lámpaburával. De ide sorolhatjuk betegségének gyorsírással lejegyzett dokumentumát is. Ebbe a körbe tartozik az *Iszonyat* című vers-triller, amely azt demonstrálja, hogyan kelt gyilkos ösztönöket egy kislányban a bezártság.

Nagyon fontos tisztáznunk: a József Attila gyermekvilágnak csupán egy töredéke adható át a gyerekeknek. Sokkal pontosabb mérlegeléssel kell vigyázni a korosztályi szempontokra, mint általában. Többször kell részleteket használni az egész mű helyett.

Vannak kevésbé kiaknázott lehetőségek a gyermekek számára készült József Attila versválogatásokban. A hitvalló materialista József Attila ugyanis költészetünk egyik legnagyobb istenkeresője volt. Szerencsénkre Istent is mindig gyermekperspektívából látta. Tizenkilenc évesen írt *Isten* című versciklusa kedvelt darabja az iskolai szavalóversenyeknek. A gyermekszemmel nézett Isten alakja, ugyanis csodálatosan életszerű: „Ő vigyáz a tiszta cipőre, / az utcán is kitér előre. / Nem tolakszik, és nem verekszik, / ha alszunk csöndesen lefekszik.” Ezek után természetes, hogy a költő boldogan vállalja érte az általa leggyűlöltebbnek tartott gyermeki feladatot: Ha Ő küldené, elmenne a boltba is.

József Attila költeményeinek egyik jellegzetes sajátossága a belőlük sugárzó szeretet az emberek, az állatok és a környező természet iránt. Ilyen vers például a *Hangya*, a *Tél*, a *Kertész leszek*. Tulajdonképpen minden tájleírása - a gyermek szemével nézve is - plasztikusan rekonstruálódó képekből áll. Ám ezek a képek nagyon sok elvont gondolatot hivatottak hordozni. József Attila - Szabó Lőrincet követve – távol-keleti mesével is megpróbálkozott (*Indiában, hol éjjel a vadak...*)

József Attila tulajdonképpen csak egyetlen verset írta gyerekeknek, az *Altatót*. Ez nem csupán költői remekmű, mesterségbeli fogásait is tanítani lehetne. A praktikus céllal mondott énekelt *Altató* a műfajteremtő elődök nyomdokain jár. Egyfelől állandóan

visszatérő refrénjének monotonitásával segíti az álomba ringatást, másrészt a gyermek számára vonzó, színes fantáziaképekkel megelőzi a kellemes álmokat, enyhítve ezzel az elalvás előtti szorongást. Az indító kép („Lehunyja kék szemét az ég, / Lehunyja sok szemét a ház”) nagyon plasztikus. Segít elhíttetni, hogyan alszik el minden más, aki, vagy ami fontos kis Balázs számára. Természetesen minden egyes kép külön példája a költői varázslásnak, ennek tetten érhető eszközét pedig- József Attila híres kifejezését parafrázálva – akár képes képtelennek is nevezhetjük. Minden szakaszban van egy vizuálisan elképzelhetetlen absztrakt fogalom. A bogárral és a darázssal együtt elalszik a zümmögés, a villamossal a robogás, a kabáttal a szakadás, a játékokkal és az erdővel a kirándulás. Az utolsó előtti versszakban a költő egy rafinált trükkel a vers ritmikáját is megbolondítja. Amit eddig tett, az nem volt igazán „szabályszerű ” egy gyermekversben. Nem elég, hogy jambusokban verselt, de még egy kis színező, öt- háromosztású ütemhangsúllyal sem próbált enyhíteni a felnőttesen lüktető versritmuson. A hatodik szakaszban azután egy gyermekversből szabályszerűen kitiltott enjambement-nal majdnem prózát formál versből. Ezzel a változással azt érzékelteti, hogy ebben az elalvás előtti pillanatban már egy kicsit összekavarodnak a látomások, közeledünk az álmvilághoz. Balázs eddig példákat hallott arról, hogy minden elalszik, hallott érveket, hogy ami neki kedves, azt már úgysem találja ébren. Bepillantott álomország perspektíváiba, az üveggolyóként megkapható távolság csábításával. Az utolsó szakasz kizárólag róla szól. Álmában az lehet, amire vágyik. Már ezt csak a legfontosabb érv tetőzheti be, hogy anyuka is elalszik.

„Az érték a gyermekversek terén más, mint az ún. nagyköltészetben. Megfelelő minták birtokában a formakultúrával rendelkező költő tud jó gyermekverset írni. Ezeknek a mintáknak a megalkotása a költő igazi feladata. A megfelelő minták kanonizálása pedig a gyermekkultúra infrastruktúrájában tevékenykedő szerkesztőké, kritikusoké.” (6:35)

A József Attila művészetéből összeállítható minta a legutánozhatatlanabb. Tartalmilag és formailag egyaránt túlzottan kötődik egy konkrét valósághoz.

1.5. Kortárs írók és műveik

A modern gyermekirodalom a valóban kortárs műveket jelenti. Csak azok a művek igazi kortársaink, amelyek rólunk szólnak, nekünk szólnak, hanghordozásuk a koré. Ettől még játszódhatnak akár meseországban is. Sőt, mintha a legfontosabb és legmélyebb mondandója a meseszerű parabolának lenne a modern gyermekirodalomban.

A gyermekirodalom a modernség jegyeit két okból viseli magán. Mindkét ok nyilvánvaló. Az első ok abból fakad, hogy gyermekirodalom irodalom. Ha pedig így van, akkor mindaz, ami a modern irodalomban történt, ilyen vagy olyan mértékben a gyermekeknek szóló verseket, meséket, történeteket is érinti. A gyermekirodalom nem sziget, ahova a modern irodalom hullámverései nem érnek el (groteszk, irónia, prózavers, nonszensz)

A másik ok, amely a modern gyermekirodalmat mássá teszi, hogy megváltozott a gyermeklét, a gyermekképünk és a gyermekekhez fűződő viszonyunk. Ennek mentén érdekes jelenségköröket járhatunk be a modern gyermekpróza átváltozásainak tükrében. Ezek a változások világképiek és tematikaiak, azaz a művek értékének önmaguknak nem garanciái. Személyiségének harmonikus felépítéséhez a gyerekeknek szüksége van a költészet értekeire is. Ám hogy melyek ezek az értékek és konkrétan mely művekben testesülnek meg leginkább, arról mást mond a család és az iskola, a pszichológia és az irodalomtudomány.

Az utolsó fél évszázad során leglátványosabban az értékrend változott meg gyermekköltészetünkben. Ebben a században átértékeltük a pszichológia és a pedagógia forradalmát. Átalakult a gyermekeszmény. A gyermek már nem törékeny kis áldozat, akiből jó, ha minden második megéri a felnőtt kort és nem is olyan mosolygóni való kis buta potenciális felnőtt. Önálló személyiség, akit máris tisztelni és irigyelni lehet. Hiszen a világgal ismerkedve olyan szellemi kalandokat él át, amelyekre mi már legfeljebb csak emlékezhetünk. Megváltozik a felnőtt-gyerek kapcsolat hierarchiája. „Az infantilizálódó felnőtt, aki kamaszruhában jár, és társaságban gyermekdalokat énekel, immár nem irányítani akarja a gyermeket, inkább együtt játszana vele. Ez az új gondolkodás a század elején kezdődött (Móricz Zs., Kosztolányi D., Szabó L., József A.)”^(9:38).

Ám ezek az értékek először csupán az irodalomban jelentek meg. Az életben terjedésüknek ellenállt a konzervatív iskola és család. 1945 után a mérleg a játékos örömeiket kifejező igazi művészet javára billent, ezáltal a gyerekek a sematizmus korszakában sokkal jobban versekkel találkoztak, mint szüleik. Persze a gyermekversnek is megvolt a maga szocreál korszaka, de ezeknek a verseknek a szerzőit senki sem tartotta

költőnek.

A művészi értékrend dominanciája azonban számos problémát vet fel a gyermekköltészet terén. „Ma a pár száz példányban megjelenő kötetek korában a költővé koszorúzás minidig szűk elit csoportok kompetenciája. Nem véletlen, hogy ezen a szűrőn kiválasztott legújabb költőgenerációk maguk is a szellemi választófejedelmek véleményére figyelnek.”^(12:102) Ritkán írnak a szélesebb közönségnek, ritkán publikálnak gyermekverseket. A művészi értékek egyoldalú előretörése a pedagógia követelmények rovására óhatatlanul teret nyit a sznobizmusnak, ami azért problematikus, mert nem a gyermek sznob, hanem az érdekében ágáló felnőtt. A sznobizmus legyőzésével könnyen teret nyerhet az üzleti érdek. Sajnos a kritika nem elég hatékony szövetséges: a kritikus a felnőtt irodalom hierarchiáját ismeri, nem a gyermekirodalmat, és megtörténhet, hogy a hibát erényként avanzsálhatja

A modern gyermekirodalom három korszaka:

1. Az első rögtön a háború után kezdődött, amikor gyorsan felerősödtek a korábban meglévő, csak háttérbe szorított gyermekközpontú pedagógiai tendenciák. Lassan magához tér a könyvkiadás és a közoktatás. Együtt jelenik meg az igazi érték és a dilettantizmus. Az 1956-ban elhallgatott, vagy elhallgattatott költők újra csak gyerekeknek írnak.

2. A második periódus a 60-as évek elejétől a 80-as évek elejéig tart. Mind mennyiségi, mind minőségi téren komoly sikerekkel büszkélkedhetett a gyermekirodalom. A gyermekköltészet vitathatatlanul és látványosan része lett az óvodai nevelésnek, az iskolai oktatásnak, kivívta helyét a médiában. A legnagyobb sikereket itt valóban a legértékesebb művek és szerzőik aratják

3. A 80-as évek elejétől napjainkig tartó utolsó periódus egyszerre mondható hanyatlásnak és megújulásnak. A verskultúra gyakorlóterein korábban megszállottan lelkes versíró pedagógusok egy kicsit belefáradnak állandó játék eufóriájába. Úgy érzik, az óvodai foglalkozásokhoz nem kell mindig, mindenáron vers. Ez a csökkenő fogyasztás szigorított az értékek mércéjén, csak az igazi klasszikusok tudják megőrizni pozíciójukat. Ugyanakkor egészen új jelenségeket is tapasztalhatunk. Külföldi hatásra (svéd gyerekversek) meggyorsult a gyermekköltészet pedagógiai-pszichológiai értékrendjének megújulása. A gyerekek - és a nevükben gondolkodók - sokallják a játékot, és keveslik az igazi személyes kapcsolatokat. A felnőtt ne viháncoljon folyton, inkább hallgassa meg a gyereket. A dísztelen-rímtelen, ritmustalan „söderparti” típusú gyerekvers polgárjogot nyer nálunk is. Ugyanakkor a korábbi ritmus- és képvirtuóz gyerekköltészet ekkor találkozik újra nagyobb léptékekben a zenével, és ennek következtében talál ismét közönséget

magának.

Sokféle változást ért meg az ifjúsági próza is, amíg a 20. század végére értünk. A változásnak két fő oka van:

1. Esztétikai: Az esztétikai ok abban rejlik, hogy az ifjúsági regény regény. Éppen ezért minden hat rá, ami a kortárs prózában történt vagy történik. Általában lineáris maradt a kamaszoknak írt regények elbeszélte eseménysora, de ezt a hagyományt meg lehet szegni: a modern regény időtechnikájával követni lehet a képzelet játékát, az asszociációk láncreakcióit, a tudat áramlását, az emlékezés mechanizmusát filmszerű vágások, montázsok, áttűnések révén. De történetnek lennie kell!

2. Ontológiai: Változott a gyerek lét, változott a gyerekképünk és a gyerek-felnőtt viszony, de maga a gyerek változott meg leginkább. A gyerekek élete is mechanizálódott (elidegenedés, elszürkülés). Hiánycikk lett életünkben az élmény, a kaland úgyszintén. A gyerek tulajdonképpen egy virtuális valóság sztereotip kalandjait éli át a tévé képernyője előtt, és összekeveri őket a valósággal. A felnőtt számára hihetetlen érték a gyermek, a gyermekség, de nem tudja megóvni, védelmezni. A gyerek előtt nincsenek már titkai a felnőtt világnak: eltűnt a tekintély (a szülő, a tanár, a felnőtt), a média révén eltitkolhatatlannokká váltak életünk sötétségei.

Nemes Nagy Ágnes: A magyar gyermekversről ő mondta ki a máig legfontosabb kérdéseket és legérvényesebb válaszokat: „Lehet-e ma vagy bármikor olyan gyerekeknek szánt verseket írni, amelyek a gyerekek igényeinek megfelelnek, és ugyanakkor, magas mércével mérve jó versnek minősülnek? A válasz - előrebozsátom - igen...Meg szoktam különböztetni bármely irodalmi termék értékelésében kétféle tényezőt: a presztízseteket és a szöveg önértékét. Az önérték fogalma világos, csak az nem szokott mindig világos lenni, hogy ezt az önértéket milyen fokig tudja befolyásolni a presztízserték, amely véleményekből, hallomásokból, értesülésekből áll össze, hozzájárul az író általános hírneve, a kritika állásfoglalása, és az a nehezen meghatározható, szállongó köztudat, ami egy író holdudvara.” Nemes Nagy Ágnesnek pontosan annyi gyermekverse van, amennyit erre a célra megírt. Nála nem kell keresnünk, milyen alkati sajátosságok vezették erre a területre. Egykor feladatként kapta ezt a versírói munkát az Újhold köréhez tartozó reménytelenül polgári költőpalántaként, akinek műveit nem óhajtotta a Rákosi-kultúrpolitika közrebozsátani. A reményteljesen indult és a teljes reménytelenségbe taszított fiatal költőnő verset csak a fiókjának írhatta, illetve a gyerekeknek. Férje, Lengyel Balázs ugyanis a Móra Kiadónál kapta munkát. Nemes Nagy Ágnes első gyermekversein jól látható, hogy költőjük következetesen elválasztja őket igazi

életművétől. Pontosan kimutatható az egyes darabokon és az egészen belül is a feladatot kijelölő szerkesztői szándék, amely tökéletesen ellentétes Nemes Nagy Ágnes költői gyakorlatával. Nála a verset indukáló élmény konkrétumai teljesen feloldódnak a műben, a költő pedig igyekszik elrejtőzni a szöveg mögé. A gyermekversek költője ezzel szemben sosem titkolt szándékkal és meglepő alapossággal térképezi fel a környező világot. Az első témakör a tágabb környezet, a Budai utca, ahol meg lehet kérdezni *Ki lakik az utcában? Mi van a titkos úton? Hány ujj van a gesztenyelevelnek?* Egyébként van még az utcában *Ugróiskola, Tarka ló és Piros autó*, virágzik *Az akácfa* és a *Gondolj-rám-virág*. Az utóbbit persze csak ebből a versből lehet megismerni: „A nefelejcs azt mondja: nem, / a gondolj - rám: igen, igen, / azt mondja, hogy: igen ”.

Egy másik verssorozatban a szobában nézhetünk körül együtt a költővel, akinek egyébként is alapelve: „az én szívemben boldogok a tárgyak ”. Külön világot alkotnak Nemes Nagy Ágnes költészetében a madarak, a *Gólya az esőben*, a verebek a *Hóesésben*, a furcsán beszélő tengelice és a harangnyelvként hintázva leszálló galamb. Lehet látni titokzatos lappantyút, akinek „két szeme lángja, két pici lámpa, / gurgula-hangja úszik utána.” Ott van a *Fekete hattyú* és vele Nemes Nagy Ágnes legkülönösebb gyermekverse, a *Lila fecske*.

Gyermekköltészetének csúcsa azonban *Bors néni* és a *Mondókák*. A mindig nagyon tudatos Nemes Nagy Ágnes megérezte, hogy mesélőként sem tud igazán plasztikus élő szereplője lenni gyermekverseinek. Kitalálhatott volna valódi gyermekhóst magának, ő azonban a csodálatos öregasszonyok sorát folytatta Bors nénivel. Ez a ciklus nagyon ökonomikus, vannak benne olyan versek is, amelyeket egyszerűen ide sorolt költőjük egy címmel vagy egy-két sorral Bors-nénisítve őket. Bors néniről (pontos neve és címe egyébként Bors Józsefné, Balogh Borbála Báthory u. 3.) megtudjuk még a versekből, hogy nyolcvan éves, és valaha gyerek volt, ami ezután történt vele mostanáig, az nem érdekes. Bors néni varázslatai valódi gyermekjátékok és -álmok. A *Bors néni* képi szürrealizmusát hasonló nyelvi avantgárd játék egészíti ki. Mindezt nagyon nehezen lehet kimutatni Nemes Nagy Ágnes klasszikusan fegyelmezett verseiben. Nemcsak olyan szavakat ad a cipővel beszélgető Bors néni szájába, mint „maszkeráltál”, „karingáztál”, hanem egészen Weöres Sándor-i bátorsággal olyan mondókákat talál ki, amelyeket „villamosmegállónál / kell mondani télen”, és amelynek nyelvi eszközei még csak a költői fantáziában léteznek: „Álldiga és várdiga,/ járdiga és tánciga.// Erre arra,/ arra erre,/ nincs semerre, / nincs semerre.// Álldiga és várdiga, / járdiga és tánciga, / sejehuja- haj!” Aki ezt tudja, az lehet, hogy fázik, de biztosan nem unatkozik.

Nemes Nagy Ágnes gyermekverseinek ugyanaz a sorsa, mint egész életművének. Csodálták, de követni kevesen próbálták. A tartalomban sokszor akarata ellenére is mindig magát mondta ki, a formában azt csinálta, amit mások, csak sokkal jobban. Ez a minőségi többlet teszi, hogy amíg egykori kortársai halványulnak, az ő költészete egyre erősebben él. Ha egyszer visszatér a magyar gyermeklira aranykora, belőle is egészen biztosan minta lesz.

Lázár Ervin *A kisfiú meg az oroszlánok* című meseregényével tűnt föl (1964). A gyermekhős Peti fantáziája életre parancsolja a pajtába képzelt oroszlánokat. A magányos gyermek ért ahhoz, hogy minden cinkos erőt belerántson ebbe a magány elleni sajátos összeesküvésbe. Tekintélyes társaságra tesz szert, három oroszlánal dicsekszik, élükön Bruckner Szigfriddel, a „szavannák urával”. Végül a kisfiú apja is tudomásul veszi a pajtai seregletet („elhiszi”, látni véli). Lemond a pajta lebontásáról. „Még nem késő”, állapítják meg róla kórusban. Még az elfoglalt, komoly apa is megértheti kisfia magány elleni lázadását!

A Hétfejű Tündér (1979) első meséje olyan, mint Móra *Körtemuzsikája, Cinegekirálya*. A mesék egy másik csoportja a népmesetípusokra hasonlít. De csak azért, hogy „lázári” csapdába ejtsen. *A fába szorult hernyó* című történet az állatmese logikájára épül. Az állatsereg összefog a „fateteji” hernyó megmentésére. Lendülettel halad az akció a mentő javaslatok vitázó gondolatritmusára. A katica ötlete győz: egymás határa kell állni. A végső bölcsesség mégis hiányzik. Erre a magasításra már nem telik. Mesei boldog vég nélkül marad a vállalkozás. A kijózanító gondolkodtatás legalább annyira alkatrésze ennek a mesevilágnak, mint a feltétlenül szerencsés befejezés.

Kányádi Sándor 1960-tól lesz a Napsugár belső munkatársa, és jelenléte három évtizedre meghatározó lesz a lap életében. Gyermekek számára írt verseiből, prózájából szinte egész életmű állt össze. Kép- és gondolatgazdagság, a népies formák változatos kezelése, erős történelmi érzék jellemzi ilyen tárgyú munkásságát a Napsugárban, illetve önálló kötetekben megjelent gyermekverseit, meséit, történeteit. (*A bánatos királylány kútja*, 1978, *Kenyérmadár* 1980).

A Kenyérmadár verseket, meséket és történeteket tartalmaz. A gyermekirodalom követelményei közül elsősorban az egyszerűségnek és a közérthetőségnek felel meg. A kötet további ereje meg a műnemi és a műfaji változatosság, amely mégsem vezet a kötet széteséséhez, hanem az olvasót gyönyörködteti a változatosság. A kötet kohézióját a költő létszemléletéből fakadó derű és játékosság biztosítja. Kányádi nem egyszerűen partnere kis olvasójának a játékban, hanem ő a kezdeményező, aki előviháncol, kitalálja a

csínytevéseket, az unaloműző játékokat. Egészen a kötet legvégéig kiapadhatatlannak bizonyul az újabbnál újabb játékos ötletekben (*Három székláb, Kelekótya lapótya, Befagyott a folyó* stb.). A kötetben az évszakokhoz igazítja szövegeit, a tél, a tavasz, a nyár és az ősz kapcsán mondja el gyermekperspektívából véleményét a világról. (*Fától vaskarika,*

Pacsirtapör, A báró és az egerek, Kicsi legény, nagy tarisznya stb.). A szórakoztatás mellett Kányádi Sándor nem feledkezik meg a gyermekirodalom nevelő funkciójáról sem, bár távol áll tőle a didacticizmus, közvetlenül, szinte észrevétlenül és igazi pedagógusi türelemmel és szeretettel irányítgatja kis olvasóinak jellemét. Ezt a célt szolgálják elsősorban a kötet történelmi és népmesei tárgyú szövegei (*Patkánysíp, A nagyságos fejedelem és a segesvári szászok, A bánatos királylány kútja, Az elveszett követ* stb.).

Kányádi Sándor lírikus hangvétele tükröződik prózájában is. Ezek többnyire gyermekkori élményeire támaszkodnak, mint például a *Kenyérmadár*, amelyben a kis kétéves gyermek a lovakat keresni indul a sűrűbe. A felnőtt olvasót a *Fától fáig* hangulata ragadja meg: „Loptam magam fától-fáig. Meg-megálltam, füleltem. Nem hallottam, majd újra mintha hallottam volna a csengettyűt. Fogyott mögöttem a tisztás s igen a világosság is...” Még a ritmus is a versére emlékeztet. A félelem feloldását az édesanya kenyérmadár-meleg keze hozza meg.

Kányádi Sándor *Küküllő kalendárium*a is rendhagyó alkotás; nem kötődik a jeles napokhoz, mint a naptári csíziók, nem sorolja fel a megszokott rendben az év hónapjait, heteit és napjait, nem vállalkozik ünnepek, asztrológiai adatok és névnapok közlésére, ennek ellenére benne érezzük a magyar népi és irodalmi naptárhagyományt. Látszólag a tizenkét hónapról szól a vers, mégis a Küküllő, a szeretett folyó a fő téma. Lírai kalendáriumát is róla nevezi el a költő, aki a naptári etikettnek megfelelően felsorolja a hónapokat, számba veszi jellegzetességeiket, miközben nem tud elszakadni a folyó mikrovilágától: állataitól, növényeitől. Így lesz mindegyik vers egy-egy személyes vallomás a Küküllőről, ez az érzelmi kötődés a *Nyárelő* című versben érhető tetten: „Kékellő Küküllő / kökényszemű tündér. / Szívemhez, nyelvemhez / hozzáédesültél.”

Székely János természetes költőnek nevezi Kányádit, akinek „ritmusából, lélegzetvételéhez igazodó szólamtagolásából, talán ujjá begyéből is természetesség árad.” Ez a jellemzés rövid elmélkedésre készít bennünket arról, miért természet- és valóságközeli költő Kányádi. „Nemcsak tematikája és gazdag motívumvilága kötődik az erdélyi tájhoz, de költészetének sajátos metaforikája is természetes módon nő ki ebből a tárgyi világból, ill. földrajzi régióból, sőt ide is tér vissza.”^(7:34) *A Küküllő kalendárium*

művészi mikrovilága a magyar népköltészeti hagyomány kincses tárából építkezik, színes olvasmányanyaggal kedveskedik, mint az egykori kincses kalendáriumok. Benne a kollektív hagyomány klasszikus értékei nemesednek sajátos hangvétellű költészetté. Csakis az értékközpontú költészet létrehozója képes arra, hogy a kicsiny részt is az egész, a teljesség összefüggésében láttassa. Tudjuk, csak klasszikusainknak adatik meg, hogy egységében szemléljék a világot. Kányádi költészete is ettől a klasszicizmustól hiteles, időszerűségének is ez a forrása: nem a mindenkori divathoz igazodik, hanem az állandóságot látja meg a változóban. A klasszikus minőségek (szép, jó, igaz stb.) jegyében alkotó költő így teremt és őriz értékeket folyamatosan elértéktelenedő korunkban. Láng Gusztáv találóan összegezi ennek az alkotói magatartásnak a művészi hozadékát: „Kányádi azok közé tartozik, akik a modern költészet sokrétűségében nem fölébe emelkednek a népi hagyomány egyszerűségének, hanem magukkal emelik azt a költészet legszebb magaslataira.”

Ebben a versciklusban a népköltészeti hagyomány általam feltételezett klasszicizálódása összetett jelenségként értelmezhető. Ez a hagyomány kiindulópont a költő számára, a művészi és az erkölcsi értékeknek olyan kincses tárháza, amelyből a megfelelő mandátummal rendelkező lírikus szabadon meríthet témát, formát és az alkotáshoz szükséges egyéb eszközöket. Jelen esetben irodalmi hagyományunkból a naptárverset veszi át műfaji kellékeivel, a témát pedig maga adja hozzá. Versépítés közben nem hagyatkozik az egyszerű utánzásra, hanem kreatív módon a teljes magyar népi klasszicizmus örököséként lép fel. Alkalmazza például a mindenkori naptárköltészet ősi ihletésű időritmizálását, de nem követi a hagyományos kronológiát, sem az évszakok, sem pedig a hónapok sorolásában; az őszbe hajló természettel (*Őszelő*) nyitja és a nyártól búcsúzó tájleírással (*Nyárutó*) zárja versciklusát.

Szilágyi Domokos gyermeklíróját tanulmányozva abból kellene kiindulnunk, hogy a gyermekirodalom integráns része az irodalom egészének, illetve valamely szerző életművének, és hogy közvetve vagy közvetlenül a gyermekirodalomra is kihat az irodalom általános fejlődése, benne is munkálkodnak irányzatok és poétikai változások. Így gyermekirodalmi alkotásaiban is megtalálhatjuk azokat a jellemzőket, amelyeket a költő értelmezői az életmű egészében már kimutattak: modernség, kísérletezői kedv, játékosság, zeneiség, invenciozítás, egyéni képalkotási és létértelmezési mód. Ezek a sajátos jegyek mindenkor aktualitást adhatnak gyermeklírójának is, és helyet biztosíthatnak neki az újabbkori gyermekirodalmi antológiákban, folyóiratokban és tankönyvekben. Különös hangsúlyt kap mindez, ha tudjuk, hogy Szilágyi Domokos nem tekintette

másodlagos költői tevékenységnek a gyermekversírást. Életében négy gyermekverskötetet jelentetett meg: 1963-ban *Új kenyér*, 1965-ben *Csali Csöpp*, 1970-ben *Erdei iskola*, 1976-ban *Pimpimpáré* (Vermesy Péterrel közösen). Halála után pedig ezekből készült két válogatás: 1980-ban *Liliompalota*, 1999-ben *Abrakadabra* címmel.

Füzesi Magda (Nagybereg, 1952. május 3. –) magyar költő, író. Füzesi Magda erősen kötődik a szülőföldhöz, ugyanakkor az egész emberiséghez tartozónak is érzi magát, osztozik gondjaiban. A közösséghez tartozás témái mellett jelentős helyet foglalnak el lírájában az emberi lét örömeit, gondjait kifejező versei. Költészetének fő erőssége az egyszerűség és természetesség. Művei: Mosolykérő gyermekverses kötete (Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség, Ungvár – Budapest, 1995), Ketten a kabátban c. gyermekverses kötete (Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003).

Lackfi János (születési neve: Oláh János; Budapest, 1971. május 18. –) József Attila-díjas magyar költő, író, műfordító, tanár, Nyugat-kutató, fotós. Művei közt szerepelnek műfordítások, drámák, regények. Ami a témában érintett az gyermekverses kötetei: A buta felnőtt(2005.), gyerekversek, Bögre család, gyerekversek, Törpe és óriás között , gyerekversek, mondókák; Bögre család - újabb kalandok gyerekversek; Apám kakasa gyerekversek, A részeg elefánt gyerekversek, Ugrálóház - Versek és mondókák kicsiknek.

Berniczky Éva - író, szerkesztő. Beregszászban született 1962-ben, utóbbi könyveit a Magvető Kiadó gondozta. A kilencvenes évek elejétől publikál, előbb jegyzetekkel, később mesékkel jelentkezett, de idővel a novella vált fő műfajává. Korai írásait és meséit a kárpátaljai Irka és Pánsíp lapok közölték. Égen járó kismanó, UngBereg; Fejezetek az üvegházból, Új Mandátum; A topáz illemtana (Balla D. Károllyal), UngBereg; Reggel madár, délben kötél (Balla D. Károllyal és Füzesi Magdával), Pánsíp-UngBereg.

Weinrauch Katalint író, költő. Beregszászban született 1944-ben. Érettségi után főiskolán könyvtáros szakon végzett, 34 évig dolgozott könyvtárosként, gyermekkönyvtár vezetőjeként 10 évet. Önálló, gyermekeknek írott kötetei: Táncbahívogató, Csillagszületés; Tündérlesen; Pöttyös labdi útra kél; Öcsi titkos naplója; Hegyek tánca; Ecset nélkül fest a nap; A legszebb ajándék; Ezüst Barka gömbölyödik; Hajnalt ébreszt a rigó; Versek az Újszövetségből; Kunkorodó kutyahang.

1.3. A kortárs művek gyermeki lélekre gyakorolt hatása

„Egyre inkább úgy látom, hogy legkésőbb az alsó tagozaton (igazából azonban már az óvodában) eldől az a kérdés, vajon olvasó lesz-e egy gyerekből, vagy sem. Az, hogy ötödik osztályban hogyan tud olvasni egy gyerek, milyen viszonya van az irodalomhoz, nagymértékben függ attól, hogy az előtte való négy évet hogyan töltötte el, milyen viszonyt alakított ki könyvekhez, szövegekhez.”^(15:*)

(Boldizsár Ildikó mesekutató)

A kisiskolás olvasási érdeklődése így alakul:

7-8 éves korban a mesét is szívesen olvassa még, főleg a távoli, a messzi ismeretlenben játszódó, a vonzó kalandokkal teli történeteket,

9 éves kor körül inkább az igaz kalandos történetek iránt érdeklődnek.

A kisiskolások tanulási érdeklődése még differenciálatlan. Többségük még minden tantárgyat szívesen tanul: egyaránt élvezzi az olvasást, a számtant, a környezetismeretet, a történelmet, a földrajzot, szívesen vesz részt a gyakorlati foglalkozásokon, rajong a technika órákért, szeret énekelni, rajzolni, még jobban tornászni.

A tantárgyak iránti érdeklődés csak fokozatosan differenciálódik. Ez függ a gyerek siker-és kudarcélményeitől, képességeitől.

A meseolvasás témájának fejlődése

A tündérmesék mellett kezdetben azokat a meséket kedveli, amelyek olyan kislányokról és kisfiúkról szólnak, mint ő maga. Később az állatmesék a kedvencei.

Ezután olyan meséket olvas, amelyekben királyok és pásztorfiúk helyettesítik őt és környezetét, amelyek tele vannak csodaszerű elemekkel, varázslatokkal.

A kisiskoláskor végére már a távoli, a messzi ismeretlen, a fantasztikus, vonzó és változatos kalandokon átmenő hősök történeteit szereti olvasni, hallani, nézni.

A kisiskoláskori olvasmányérdeklődés legvégül a tárgyilagos felé fordul. Egyre inkább előnyben részesíti a „valódi”, az „igazi” történeteket. Ebben a korban lényegessé válik a gyerek számára, hogy vajon az olvasmány megfelel-e a valóságnak. Ezzel kéz a kézben jár az olvasási érdeklődésnek egy másik vonása, éspedig a történet hőséneki

sorsával és lényével való osztozás. Ez a kisiskolásoknál igazi beleélés, sőt, részben azonosulás.

A kisiskolás az olvasott történet hőséhez hasonlóan, sőt ugyanúgy akar cselekedni. Természetesen ez a kívánság többnyire csak a hős külsejére és tetteire irányul, ezért elsősorban az olyan történetek hatnak rá, amelyekben a hős imponáló cselekedeteket hajt végre. Kedvelik a nyílt és könnyen átlátható személyeket, akik olyan kimagasló pozitív tulajdonságokkal rendelkeznek, mint a bátorság, erő, ügyesség, igazságérzet. Nem szívesen kutatják egy jellem finom pszichikai szétágazottságát.

Meseolvasás közben a kisiskolásnak ugyanúgy kettős tudata van, mint a játszó gyermeknek. Valóságismerete következtében biztosan tudja, hogy ez nem valós világ, mégis feszülten és várankozással várja a történet végét, olvassa a mesét.

Minden nevelő számára fontos tudni azt, hogy a mese, a fantasztikus történetek, a varázslatos kalandok a kisiskolás fantáziája számára a legmegfelelőbb világ, mert érzéseinek, vágyainak, álmainak szolgálatában áll. A kisiskolásnak szüksége van erre a szárnyalásra, a mesevilág bejárására egyrészt azért, mert ez jólesik neki, örömet, boldogságot teremt benne, másrészt pedig azért, mert a mese erkölcsi tartalma beépül a személyiségébe, segít az erkölcsi rendszere kialakításában, a gyerek társadalmi beilleszkedésében.

Az igazán kezdő olvasók számára az is elég, ha egy-két mondat van csupán egy oldalon (furcsa módon ilyenkor újra előtérbe kerülnek a két-három éves korban használt képeskönyvek), de a gyakorlottabb kisiskolásnak is nagy sikerélményt jelent, ha ki tud olvasni egy egész könyvet. Ezért ezek a könyvek nagy betűvel íródtak, nincs túl sok szöveg egy oldalon, és igyekeznek olyan témáról szólni, ami egy nyolc év körüli gyerekeknek érdekes lehet. Hálás téma az iskola, a foci, vagy a detektívtörténetek, a szellemekről – boszorkányokról – sárkányokról - tündérekéről nem is beszélve.

Mindig, de ebben a korban különösen fontos, hogy a gyerekek humoros könyveket olvassanak. Garantáltan nem fogja megenni az olvasást az a gyerek, aki könnyed, vicces, mai és élő szövegeket olvas. Lehet az klasszikus, mint Astrid Lindgren vagy Erich Kastner, lehet a kortárs cseh Macourek, vagy éppen a magyar Lackfi János vagy Czigány Zoltán. Az egészen abszurd humorra is nagyon fogékonyak!

Amellett, hogy sok gyerek 8-9 éves korban már többszáz oldalas könyveket is el tudnak olvasni, még mindig nem túl nagyok ahhoz, hogy ne meseregényt olvassanak - a regék, mondák, mitológiai történetek és a kalandregények ideje pedig éppen ekkor jön el. A varázslatos mesék helyett az igaz történetek felé orientálnánk, ez iránt nő meg érdeklődésük.

A meseregények a mesék és a valós világ között képeznek átmenetet. Hősei a legnehezebb, kilátástalan helyzetből menekülnek meg, akik olyan gyermekek, mint maguk az olvasó, és olyan kalandokat élnek át, amikben nincsenek csodás elemek, a valóságban is lehetséges lenne, hogy megtörténjenek. Ilyenek Lázár Ervin, Szabó Magda, Fehér Klára, vagy Csukás István művei.

Tetszik - nem tetszik, ekkor már kötelező olvasmányok is vannak. Ha egyedül nehezen megy, nyugodtan felolvashatjuk, és önálló olvasásra adjunk inkább olyat a gyerek kezébe, ami jobban olvastatja magát.

Ha már maga az olvasás nem jelent komoly megerőltetést, jöhetnek a komolyabb és klasszikus könyvek (előbb is jöhetnek persze, ha felolvassuk, de egy olyan gyerek, akinek sokat olvasnak fel, egész biztosan maga is sokat fog olvasni). Érdeemes figyelni az Animus Kiadó Andersen-díjas sorozatára, a Móra, a Ciceró, a Holnap vagy a Könyvmolyképző klasszikusaira.

Kisiskolásként már komoly ismeretterjesztő könyveket lehet böngészni, akármi is legyen a gyerek érdeklődési köre, biztosan talál hozzá/róla megfelelő, okos és szép könyvet vagy albumot, az állatoktól kezdve a csillagászaton keresztül a művészettörténetig nagyon sok jó könyvből válogathatunk.

Mikor gyermekünk már elér arra a szintre, hogy maga olvas ki egy egész könyvet, ehhez számtalan olvasni tanító és kezdő olvasóknak szánt sorozatot ajánlhatunk.

Az olvasás motivációja

Az olvasmányélmény értékközvetítő hatásának három szintjét különböztetjük meg:

A legelső szint jellemzője az értékekhez való pozitív és negatív alkalmazkodás, ahol a külső motivációs tényezők vannak túlsúlyban. Ez az az időszak, amikor a gyermek sokszor átgondolás nélkül fogad el – esetleg tekintély elv alapján – bizonyos nézeteket, és visszhangozza azokat.

A második minőségi szint akkor alakul ki, amikor a gyerekek saját, belső indíték alapján kezdenek törekedni az értékek felismerésére. Értéktudatukba beépülnek olvasmányaik, és magatartásukat is szabályozzák. Ez az az időszak, amikor a leghatékonyabbak az értéktudat-fejlesztőfoglalkozások, legyenek azok olvasmányértékekhez, vagy más területhez kötődő tervszerű foglalkozások. Ez már a viták időszaka, a gyermekek saját tapasztalatai élénk szerepet játszanak nézeteik alakulásában.

A legmagasabb szint az, amikor olvasmányélmények úgy épülnek be a személyiségbe, hogy az értékbefogadó tevékenység további, értékmegvalósító, értékteremtő tevékenységgé szélesedik ki.

A kárpátaljai alsó tagozatos tankönyvek vizsgálata

1.osztály: Ábécéskönyv

A könyv szerzője Tóth Dóra. Szerkezetiileg három részből áll. Az első rész a betűtanítás előtti időszakhoz kapcsolódik, ahol a gyerekek képek segítségével megtanulnak egész mondatokat alkotni, történeteket mondani.

Ezáltal bővül a gyerekek szókincse is. Képek segítségével megbeszélik a viselkedési szabályokat, a napirendjüket, beszélnek élményeikről.

A második rész a betűtanítási szakasz, ami magába foglalja a teljes magyar ábécét, megszilárdítja a betűismeretet. A gyerekek szavakat, mondatokat, kisebb történeteket olvashatnak.

A harmadik rész a betűtanítás utáni szakasz, amikor a gyerekek már verseket, meséket olvasnak. A könyvben nagyon sok mondókát, találós kérdést, közmondát találhatunk. Az ábécéskönyv el van látva képekkel, illusztrációkkal. A versek és történetek inkább az évszakokról, a különböző ünnepekről szólnak.

A könyv tartalmilag megfelel a 6 éves gyerekek számára.

2.osztály: Olvasókönyv

Szerzője: Szerhijcsuk Júlia, Lator-Perduk Ilona

A könyv 8 fejezetből áll. Az első fejezet az iskoláról szól, a második az őszi, a következő az állatokról, aztán 1 a télről, a tudásról, az anyák szeretetéről. A 7. fejezetben vidám történeteket olvashatunk, egy másik fejezet a hazánkról szól, majd az utolsó a Föld bolygóról.

Nagyon sok népmese, vers, történet tanítja, neveli a gyerekeket. Találunk a könyvben olvasási és szövegértési szintfelmérőt.

A gyerekek számára teszt is készült, ahol egy-egy történet, illetve mese után felmérhetjük szövegértésüket.

Az irodalmi, népköltészeti, műköltészeti, ismeretterjesztő művek olvasásával, megértésével, elemzésével, személyiségük gazdagodik. Az elmélyült, értő olvasást segítik az olvasmányok, versek utáni kérdések, feladatok. Önálló véleményük megformálása, elmondása is könnyebb lesz, gazdagodik szókincsük.

A történetek, versek, mesék a gyerekek életkorának megfelelnek.

3.osztly: Irodalmi olvasókönyv

Szerzője: Lator-Perduk Ilona

A könyv 9 fejezetből áll, ebből 3 fejezet az évszakokhoz kapcsolódik. Ezekben a fejezetekben verseket, meséket, történeteket olvashatnak a gyerekek. Egy fejezet az

ősemberről, és ősgyerekről szól, ahol érdekes történetekkel találkozunk a múltból, a kihalt állatokról. A következőkben olvashatunk a magyarok eredetéről, királyairól különböző mondákat, verseket, történeteket. 1 fejezet a jócselekedetéről szól, 1 a népek meséjéről, és egy fejezetben magyar népmeséket olvashatunk. Minden fejezet végén „egy kis illemtan” van. Ebben a könyvben is van olvasási és szövegértési szintfelmérő, nagyon sok közmondás, találós kérdés, szómagyarázat és mondóka.

Az évszakokhoz kapcsolódó olvasmányok és versek közelebb viszik a gyerekeket a természethez, a jelentősebb ünnepekhez. A gyerekek beleélik magukat a mesehősök világába, gondolatban felkúszhatnak az égig érő mesefára. Tanulságos történeteket olvashatnak a barátságról, mások titkainak a megőrzéséről, a tiszta lelkiismeret fontosságáról. Arról, hogy az igaz ember nyitott szívvel, segítő szándékkal közeledik a bajba jutott embertársai és állatbarátai felé.

4.osztly: Irodalmi olvasókönyv. Magyar nyelv

Szerző: Lator-Perduk Ilona

A könyv hat fejezetből áll. Szövegei nemcsak olvasmányélményt jelentenek, hanem útmutatóul is szolgálnak az élet helyes megéléséhez és jobb megértéséhez. A szórakoztatás mellett tágítja a gyerekek látókörét, és arra ösztönzi olvasóit, hogy felismerjék a tudás fontosságát, hogy rácsodálkozzanak az élet szépségeire. Az életnek azonban árnyoldalai, buktatói is vannak, amelyekkel szintén jó tisztában lenniük. Az olvasmányokból megtapasztalhatják, hogy élni csak igazul szabad. Sunyisággal, hazugsággal, alatomossággal csupán pillanatnyi előnyre tehetnek szert. Tanulságul szolgálhat, hogy az emberséges magatartás, az igazmondás, a jóra és szépre való törekvés értéke felbecsülhetetlen.

A kortárslíra megjelenése a tananyagban

Az 1. osztályos ábécéskönyv 3. fejezete a betűtanítás utáni időszak, amikor már az elsősök tudnak szöveget olvasni, ezért a könyvben már megjelennek rövid mesék, versek, mondókák. A kortárs írók közül Kányádi Sándornak jelenik meg „Mese-morzsa” című meséje és az Április hónapja c. verse.

A Mese-morzsa egy nagyon érdekes mese, két hangyáról szól, akik találnak egy mogyorónyi morzsát, amit haza szerettek volna vinni a bolyba. De a ravaszabbik hangya nem engedte ezt, meg akarta enni mindet. Addig civakodtak, míg a levelibéka megette tőlük a morzsát.

A mese neveli a gyerekeket a becsületességre, arra, hogy oszd meg mással becsületesen, amid van. Ez ma nagyon aktuális téma, mert a gyerekeket meg kell tanítanunk rá. A mese fejleszti a gyerekek szókincsét, az ő nyelvükön íródott, nincsenek benne nehéz, értelmetlen szavak.

Az Április hónapja c. vers az áprilisi hónap szeszélyes időjárását mutatja be. A költő megszemélyesíti a hónapot, úgy beszél róla, mint egy bolondos személyről, aki hol kalapot visel, hol báránybőr sapkát tesz a fejére. A vers hangulata: tréfás, derűs.

A 2. osztályos tankönyvben megtalálható Kányádi Róka-mondóka c. verse. A mondóka érdekes, gyerekeknek nyelven íródott. Játékosan mutatja be a valójában ravasz rókát, aki elviszi a kakast, ludat, gúnárt.

A következő a tél fejezetben az Űl a tél a hegy tetején című vers, melyben egy versszakban emlékezteti a gyerekeket arra, hogy a hegyeket már hó borítja s hamarosan a faluba is beköszönt.

A Betemetett a nagy hó című vers a nagyanyó hajához és nagyapó bajszához hasonlítja.

A könyvben található Kányádi Elment Péter című verse. Péter vásárlásáról szól, amikor is elfelejtett pénzt vinni, így elmaradt a vásárlás. Nagyon érdekes a gyerekek számára.

Szalai Borbála Sárga c. verse is megtalálható benne, melynek címe pontosan leírja, miről szól a vers. A sárga pitypangról, napraforgóról, méhekről, búzáról, napsugarakról.

Bemutatja a gyerekeknek a sárga színt, összekapcsolja különböző dolgokkal.

Szalai Borbála Kárpátok c. versében mesebeli daliához, délceg óriáshoz hasonlítja a Kárpátok hegyeit. Kicsit komolyabb a szövege, mégis gyerekeknek való leírást ad a Kárpátokról.

Kányádi Elfújta a szél a napot című versének megírásakor tréfás kedvében lehetett, ugyanis elég érdekes szavakat használ: jödögélne.

Emellett megtalálható még Kányáditól öt történet: Világgá ment a nyár, Előbb begyünk – aztán eszünk, Találd ki a végét, A kisfiú, aki ibolyát látott, Néma tulipánok. Mind az öt mű nevelési célzatot hordoz magában.

A 2. osztályos olvasókönyvben 60 vers található, ebből 5 kortárs költőktől, ami az egésznek a 8 %-a. Ez aránylag nagyon kevés. A terjedelmesebb történetek közül is 5 kortárs mű.

A 3. osztályos tankönyvben az első kortársalkotás Kányádi Sándortól a Valami készül című vers, melyben a természetet a költő egy emberhez hasonlítja, aki változásokon megy keresztül. Titokban a természet lassan megsárgul. Bár a nap még melegen süt, de a fecskék már elszálltak, s a táj szépen csendben megöszül.

A következő a tankönyvben Kányáditól a Téli fák c. vers. A költemény a fenyőkről szól, melyek kitartanak a vad hidegben, amikor a nap sugarai meghervadnak. Ezen kívül felfogják a havat, védelmet nyújtanak az állatoknak. Az utolsó versszakban karácsonyfához hasonlítja, az erdő karácsonyfájához, melynek ágain a pislogó ég gyújt gyertyákat.

Hóvilág, hóvirág c. versében még alszik a hóvirág, a vastag hópaplan alatt, még nem akar jönni a tavasz. A költő a versben felszólítja az olvasót, hogy együtt várják a tavaszt.

Az olvasókönyvben megtalálható az Aranyeső c. verse Kányádinak, mely újra a tavaszi természetet mutatja be már kicsit később, amikor az aranyeső nyílik. Megjöttek a sárgarigók, a szarkák. A szarka esetében egy érdekes hasonlatot használ a költő, azt írja, hogy „ücsörög, mint hajdanán a török” és reggeltől estig rabol, hatalmaskodik. Majd visszatér a már madaraktól zajos természet, mely képbe új és új madarak érkeznek. A téli verebek berekedt hangját valami új váltja fel, valami hangosabb, amitől mindannyian tudjuk, hogy itt a tavasz.

A Napsugár hívogató c. versében Kányádinak, már a tavasz végén vagyunk, és a nyárt hívogatjuk. A napsugarat Kányádi különböző tulajdonságokkal ruházza fel: érlelő, mézillatú, mézet pergető, búzasárga, barna bőrű. Mindezt érdekesen gyereknyelven írja „tavaszutó, nyárelő”. Végül júniusnak nevezi és ráparancsol: „bújj elő!”

A Hullámok hátán c. vers egy nagyon vidám költemény. A nyár pezsgését érzékelhetjük olvasás közben. Hívogat a partra bele a vízbe, felkap, ringat, nyugtat, úszni tanítgat a hullám. Kányádi ismét emberi tulajdonságokkal ruházza fel a természetet.

A 3. osztályos tankönyvben összesen 50 vers található, ebből 8 kortárs mű, ami 16 %-a az összes versnek. Ebből 6 Kányádi verse.

A 4. osztályos tankönyv első kortárs verse Kányádi Sándortól Jön az ősz c. műve. Mindkét versszakában az ősz megérkezésének jeleiről ír a költő. Majd érzékelteti az utolsó sorban a változást, hogy a napok egyre rövidebbek lesznek.

A Jó két ló szolgája c. költeményben a költő gyerekkorára tekint vissza, amikor is minden nap gondoznia kellett két lovát. Iskolai kötelessége mellett gondját viselni e két jámbor jószágoknak. Mellettük tanult, néha megharagudott rájuk, majd kibékültek. Kiderült, hogy a költő szerette a lovakat, nem hanyagolta el őket, de emellett fontos volt neki a tanulás, mert mindig mellettük tanult. A lovak engedelmeskedtek neki, ő pedig jól bánt velük. Az utolsó versszakból kiderül, hogy már nincsenek meg a lovak, csupán a költő álmaiban.

A következő Kányáditól A kisfiú, meg a nagyfiú története. Két gyerek barátságáról szól. A nagyfiú mindig Prücsöknek hívta a kisfiút, aki örült, hogy a barátja lehet. De fájt neki ez a fajta csúfolás. Egy alkalommal el is mondta ezt a nagyfiúnak, aki előbb nem értette, hiszen ő csak kedvességből becézgette barátját. Végül megértették egymást és tovább játszottak együtt. Barátságuknak nem ártott ez a kis vita. A történetbe Kányádi egy közmondást is belefűzött: „Amit szabad Jupiternek, nem szabad a kis ökörnek.” Mindenképp nevelési tartalmat hordoz, mégis olyan konfliktussal foglalkozik, amely ma is gyakran kialakul.

Kányádi Sándor: Ballada. A költemény egy gyerekről szól, aki eltöri a kút mellett a korsót, miközben meglát egy kék pillangót. Az eset felnőtt olvasóként nem tragikus, de egy gyerek számára az, ugyanis következményekkel fog járni. A költő ebben a versben is megszemélyesítést használ, a korsó esetében, mely eltörik. Mint minden balladának, ennek is egy részét homály fedí, hogy az olvasó fejben továbbképzelhesse.

Pákozdi Ferenc: Kati és a hajnal. A versben Kati kérdezi apjától, hogy milyen a hajnal. Leírja szavakkal, hogy milyen, amikor a nap felkel, és ragyogva felváltja az éjszakát. Lassan megszínezi a természetet, az erdő zöld lesz, a föld barna... Végül a költő szeretné, hogy lánya is megnézze, átélje ezt a csodát.

Devecsery László: Édesanyámnak. A mű egy anyák napi vers. A költő édesanyját fénynek, kincsnek, a csillagoknál szebbnek írja le. Ezért csillagot ígér neki, de ha nem találja, elég, amit ő kapott édesanyjától, azt hogy gyermeke lehet.

Végül Kányádi Szarvas-ítató c. verse található még a tankönyvben, mely arról szól, hogy a szarvas milyen szép állat. A versben még a fák, a fűszálak, és a patak is tiszteleg, amikor közeledik hozzájuk.

A tankönyvben 35 vers található, ebből 6 a kortárs költők tollaiból származik, ami 17 %-a a tankönyvben található verseknek. Nagy része itt is Kányádi műve.

Összefoglalás

Munkám során behatóan tanulmányoztam a magyar gyerekirodalmat, s ez által megismertem olyan költőket írókat, melyek neve eddig ismeretlen volt számomra. Visszavezetett a régmúltba a magyar gyerekirodalom története. Régi mondókákkal, dalokkal ismerkedtem meg, melyek nagyon könnyen érthetőek, megjegyezhetőek.

A kortárs írók műveit áttanulmányozva sok szép verssel, mesével megismerkedtem, melynek hiányát érzem az olvasókönyvekben. Körülveszi a gyerekeket a technika, nagyobb gondot kellene fordítani arra, hogy jobban megismerjék az irodalmat és ezen keresztül környezetünket, tájainkat. Neveljük őket az olvasás szeretetére.

A kortárs írók műveikben a körülöttük lévő technikai csodákat is beleírják verseikbe, meséikbe. A XXI. század csodáit is belefoglalják, a környezetvédelmet mostani szemmel láttatják a gyerekekkel műveiken keresztül. Ezekről a csodákról, természeti jelenségekről olvashatnak a gyerekek a tankönyvekben Kányádi Sándor és Szalai Borbála művein keresztül is.

A versekben megjelennek a nevelő célzatok. Azokkal a problémákkal és megoldásaikkal is foglalkoznak, amelyek ma életünkben jelen vannak. Találhatunk a tankönyvben olyan történeteket, melyek a modern szokásokkal ismertetik meg a gyerekeket. Megjelennek a művekben olyan tulajdonságok, mint az igazságosság, hiszékenység, türelmesség. Mindez humorosan van a gyerekekkel ismertetve. A különböző helyzetekből való kiutat és a mindennapi tevékenységeket is megmutatják; az állatok és a természet szeretetére tanítják a gyerekeket. A gyerekek a történeteken keresztül megismerhetnek olyan szakszavakat, melyek kapcsolódnak az adott műhöz.

Áttanulmányozva az alsós irodalmi olvasókönyveket, a korosztálynak megfelelő olvasmányokat találtam bennük. Könnyen érthető szavakkal, kifejezésekkel vannak megfogalmazva az olvasmányok. Tanulságos történeteket olvashatunk a barátságról, a tiszteletről, a természet szeretetéről, környezetünk védelméről, az állatokról és embertársainkról. Mindezek a történetek az olvasás szeretetére nevelik a gyerekeket.

Gazdagodik a szókincsük ezáltal és kellemes időtöltés a gyerekek számára az olvasásuk. Bármikor fellapozhatják az olvasókönyvet. Hiszen az olvasás semmivel sem pótolható örömforrás a gyerekek és a felnőttek számára egyaránt. Nemcsak azért veszi a gyerek a könyvet a kezébe, mert kötelező neki, vagy, mert rákényszerítik, hanem egyrészt hasznos időtöltés, másrészt felkelti az érdeklődését az érdekes tanulságos történet. Ezeknek az olvasásával gazdagodik személyiségük, gyarapodik tudásuk.

A kortárs líra megjelenik az alsó tagozatos olvasókönyvekben. Ezek a művek nagy

hatással vannak a gyerek lelki világára, hiszen érdekes, szórakoztató élményt nyújtanak.

Nagyon sok kárpátaljai kortárs művet ismerek, melyek sajnos hiányoznak a tankönyvekből. A gyerekek az olvasmányokon keresztül megismerkedhetnének szűkebb szülőföldünk remekműveivel.

Weinrauch Katalin az egyik ilyen kortárs költő, aki gyermekverseivel, meséivel a 90-es évek Kárpátalja gyermeklíróját képviseli. Művei, elsősorban gyermekversei egyértelműen a magyar költészeti hagyományokhoz kapcsolódnak, amelyek értékes alapját jelentik a magyar gyermekköltészetnek.

Резюме

В своїй роботі ретельно вивчала дитячу літературу, внаслідок чого ознайомилася з такими письменниками, імена яких були невідомі для мене. Історія угорської дитячої літератури понесла мене в минуле. Ознайомилася з давніми скоромовками, піснями, які легко запам'ятовуються.

Вивчаючи твори письменників-сучасників, знайшла багато гарних віршів, казок, яких не хватає у нинішніх підручниках для читання. Сучасних дітей оточує велика кількість техніки, тому більше уваги потрібно приділяти ознайомленню їх з літературою і через неї – ознайомленню з оточуючим світом, рідним краєм. Прививаймо їм любов до читання!

Сучасні письменники у своїх творах втілюють і чудеса оточуючої техніки. У віршах, казках показують дива ХХІ століття, охорону природи показують дітям сучасними поглядами. Про такі дива можуть діти прочитати у творах Каняді Шандора, Салаї Борбали.

У віршах з'являються виховні мотиви. Працюють над такими проблемами і їх рішенням, які наявні сьогодні у нашому житті. У підручниках можемо знайти такі оповідання, які ознайомлюють дітей із сучасними звичаями. У творах з'являються такі риси характеру, як правдивість, довіра, терпіння. Цьому всьому дітей вчать через гумор. Показують також рішення різних проблемних ситуацій у повсякденному житті; вчать любити і поважати тварин, природу. Через оповідання діти знайомляться з термінами, які пов'язуються з даним твором.

Вивчаючи підручники з літературного читання у початкових класах, я знайшла в них твори, які відповідають віковим особливостям молодших школярів. У творах використані легкозрозумілі слова і вирази. Повчальні історії можемо прочитати про дружбу, повагу, любов до природи, охорону довкілля, тварин і людей. Всі ці твори прививають любов дітей до читання.

Читання для дітей стає приємним дозвіллям, а також збагачується їхній словниковий запас. Читанку можуть відкрити хоч коли. Це незамінне джерело радості як для дітей, так і для дорослих. Дитина бере в руки читанку не тільки тому, що це для неї обов'язково, а й тому що повчальні історії зацікавлюють її. Таким чином збагачуються її знання, розвивається особистість.

Сучасна лірика з'являється у нових читанках. Ці твори відіграють важливу роль у духовному світі дитини.

Однак, є багато цікавих творів письменників-сучасників, які відсутні у нових читанках. За допомогою їх діти могли б ознайомитися з шедеврами своєї Малої Батьківщини.

Weinrauch Катерина одна з цих сучасників, яка своїми віршами представляє дитячу лірику 90-их років. Її твори, а в першу чергу вірші, однозначно пов'язані з угорською поетичною традицією, яка являє собою цінну основу угорській дитячій поезії.

Felhasznált irodalom jegyzéke

1. A Korunk gyermekirodalmi száma, 2002. 10. sz.
2. Arany János: Naiv eposzunk. In: uó: Tanulmányok és kritikák. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998.
3. Bálint Péter – Bódis Zoltán (szerk.) Változatok a gyermeklírára. Didakt, Debrecen, 2006.
4. Bauer Gabriella: Gyermekirodalmi szöveggyűjtemény. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1966.
5. Bauer Gabriella: Gyermekirodalom, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995
6. Bognár Tas: A magyar gyermekvers. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2001.
7. Bognár Tas: Elemzések a gyermek- és ifjúsági irodalom köréből. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1996.
8. Bognár Tas: Gyermekpróza. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2004.
9. Borbély Sándor (szerk.) Ötven nagyon fontos gyerekkönyv. Lord Könyvkiadó, Bp., 1998
10. Fűzfa Balázs (szerk.) A megértés felé. Pont Kiadó, Bp., 2003.
11. Gyárfásné Kincse Edit: Házi olvasmányok 9 – 10 éveseknek. OKKER Oktatási Iroda
12. Komáromy Sándor: Költők és művek a XX. század gyermeklírájából. Eötvös Kiadó, Bp., 1998
13. Komártomi Gabriella (szerk.): Gyermekirodalom. Helikon Kiadó, Bp.
14. Szabó Zsolt: Kommunikációs készség és nevelés. Benedek Elek a gyermek- és ifjúsági irodalomért. Korunk, 2002.
15. *<http://olvasovanevels.gportal.hu/gindex.php?pg=33222265&nid=5681225>